П'ЄСА НА ДВІ ДІЇ

ДІЙОВІ ОСОБИ

Ромен Байдух Майка

Т и м і ш Гай, або просто Гайка

Дівчина з околиці

Трохимович, майстер

Тарасович, воротар

Іванович, робітник

Молодий робітник

Конторник Улас Панасович

Машиністка Антоніна Олексіївна

Куркуль М а р т ю к

Придуркуватий Савко Нитик

Руда Шапка

Громадянин Довгі Вуса у підтяжках

Голоси: сумовитий з другого поверху, жіночий — десь з ліжка

сусідчин, спросоння

Собачник

Квартирний хазяїн

Секретар в оргрозподілі ЦК

Секретар зборів у колгоспі

Два сільські комсомольці

Чужоземна делегація — троє з Рура, двоє з Гамбурга, один з Парижа і. женщина з Манчестера Вартові на кордоні — лівий та правий

ДІЯ ПЕРША

КАРТИНА ПЕРША

На сходах комуніверситету. Рух. Окремо три. Один з них піднесено:

—...сходи і двері в життя. Друзі! А момент історичний, от право. Його так собі не вирвеш з календаря життя. Ти, я бачу, Байдуше, на це посміхаєшся. Дак знай — колись майбутній пролетарський, певніш — соціалістичної ери поет обов'язково напише про цей момент цілу поему, драму навіть, щоб можна було й на театрі виставляти, і почне її, смійся, Байдуше, почне її, от побачиш, Майко, обов'язково почне її так: у двадцяті роки великого революційного століття, в часи першої героїчної п'ятирічки, десь на Україні, на сходах комуністичного університету буяв могутній рух, о! Сто сімдесят пар чоловічих чобіт, з них понад сто за соціальним походженням робітничих, тридцять сільських, двадцять сім інших та плюс чотирнадцять та шість та одинадцять пар відповідних до тієї ж анкети жіночо-дівочих черевиків виносили з комуністичного

університету по закінченню його відповідну кількість озброєних марксо-ленінською зброєю борців-комунарів та комунаром..

Б а й д у х (другові під тон). Плюс одного симпатичного, але, на жаль, недобитого романтика.

Майка. Ромена. Дотепна характеристика!

Ромен. Мінус одного не менш симпатичного, але, на жаль, ще недобитого скептика Байдуха.

Майка. Браво! Ще краще!

Б а й д у х. І плюс — мінус дуже симпатичну, але, на жаль (моргнув Роменові)...

Р о м е н. На жаль, середню між ними...

Б а й д у х. Себто ні се, ні те...

Ромен. Здається, жіночого роду істоту Майку.

Б а й д у х. Прекрасна характеристика!

Ромен (другові під тон). Прекрасна характеристика!

Майка. Здається, характеристика. Але початок майбутньої драматичної поеми, її, так би мовити, урочисту епічність зламано. Та й чи стануть на цих репліках читати або ж дивитися далі майбутні глядачі, коли на самому початку їм уже оголошено характеристики дійових осіб?.. Який інтерес!

Б а йду х. Наївні будуть люди. У нас написані характеристики частенько не відповідають дійсності.

Ромен. О! Не скептик?.. Ні, Майко, майбутній поет-драматург мусить зразу відчути соціальним своїм носом, що скептицизм зовсім не типове було нашій епосі явище, і тому він ніколи не дасть першої репліки нашому симпатичному Байдухові...

Майка. Ну, це все жарти, товариші! Киньмо! Прекрасне було слово від ЦК.

Ромен. Так писатиме далі наш майбутній поет-драматург і цим сам покаже він глядачам, що вся попередня сцена, то були просто собі жарти трьох друзів, бо в часи першої героїчної п'ятирічки люди, скінчивши комуніверситети, по-дитячому також уміли й сміятись. А показавши все це, почне драматичну поему свою першою серйозною реплікою й обов'язково так: прекрасне було слово від ЦК КП(б)У, говорила двом своїм сусідам, найближчим друзям, молода ще... Як по-твоєму, Байдуше, правдивіш — молода ще, чи — ще не стара Майка?

Б а й д у х. По-моєму, ще не досить молода.

Ромен. Говорить ще не досить молода, зате з досить сірими очима комунарка Майка. Та на це той, що його названо було в жарт скептиком, відповів. Твоя друга репліка, Байдуше. Повтори, що ти сказав у двадцяті роки минулого двадцятого століття, в часи першої героїчної п'ятилітки, на сходах комуніверситету на репліку Майки: прекрасне слово було від ЦК!

Б а й д у х (замурмотів якоїсь сумовито-іронічної). Тім-тірі-рі-льом.

Ромен. Ну?

Б а й д у х. Ти питаєш про це так, ніби тобі хочеться по цьому сказати: а мені, уявіть, не сподобалось. Будь ласка — мені теж це слово сподобалось.

Р о м е н. А мені без жартів слово сподобалось. "Ви переозброїлись і озброїлись в таку зброю, що при ній ви вже не можете поступитися, ані схитнутися навіть на йоту, навіть перед найсильнішим, найозброєнішим ворогом. Навіть у хмарні осінні дні ви повинні бачити далеко й ясно, найдальшу мету нашу так же ясно, як і найближчу". Так! Ми переозброїлись. А я навіть більше, друзі. Я вдруге на світ народився, от право! Що хочете, те й робіть собі після цього, а я вдруге, знову й по-новому починаю жити! От без жартів кажу: тринадцять років тому, весною сімнадцятого я також виходив у світ на боротьбу за соціалізм. Але тоді я виходив у світ з перекинутим відбитком його в моїй голові. Я йшов і дивився на світ крізь голубий туман ідеалізму. Через те іноді калюжа здавалась мені за море і навпаки. Нині я йду...

Б а й д у х. І море здається за калюжу і навпаки.

Р о м е н. А нині я йду і світ бачу, Майко, таким, як він є — з базисом, надбудовами, не знаю тільки, навіщо з Хомою Байдухом — складний, великий світ явищ і речей, світ протиріч і боротьби...

Майка. ...класової перш за все.

Ромен. Бачу в одвічному русі і в часі, бачу далеко й ясно, бо маю в руках ліхтар ленінізму, а до всіх таємниць ключик марксизму...

М а й к а. А добре сказано, Байдуше, га? Маєм в руках ліхтарі ленінізму і до всіх таємниць буржуазних ключики марксизму.

Б а й д у х. Круть, верть — під черепочком смерть.

Майка. Вас іст дас?

Б а й д у х. Таємниця.

М а й к а. А не дурниця?

Б а й д у х. Ти ж не любиш поезії в політиці.

Майка. Але люблю політику в поезії.

Ромен. Як гвіздком прибила комунарка того, кого в жарт було названо скептиком, писатиме далі майбутній соціалістичної ери поет-драматург.

Б а й д у х. Хоч образ людини з ключем і ліхтарем, додасть він од себе, з політичного боку є дуже невдалим, бо нагадує більш Діогена, апостола Петра, а то й просто нічного татя-одмичкаря, ніж, скажімо, марксиста-войов-ника.

Майка. Помстився.

Р о м е н. А так! Ми були й одмичкарями. Коли нас буржуазія не допускала до секретів науки вдень, ми, як таті, підкрадалися до них уночі. Без ключа, з каганцем у руках догризались, одкривали зубами. Дипломатські ковані скрині та сейфи довелось одімкнути багнетами і навіть уночі, не спитавшись господарів. Так! Ми й одмичкарі, коли треба. Але нині ми йдемо — ми з комуніверситетів виходимо, от! Діогени шукали людини удень, з ліхтарем не знаходили, ми маси знайшли, за нами йдуть мільйони. Апостолопетрів райські ключі у сінях панських іржаві висять. І навіть на брухт не годяться, ми ж одчиняємо брами в майбутнє, от. Ми новий, сходній клас. (До Байдуха). Та з приводу цього скинь ти хоч раз сірі окуляри скепсису, чорте! Перестань тірлілікати. Засмійся! Ну хоч крикни! Б а й д у х. Що?

Ромен. Що? Ну, наприклад, ми скінчили комуніверситет — ура!

Б а й д у х. Ура-а! Ромен. Ще раз! Б а й д у х. Ура-а!

Ромен. Нарешті. Вітаю. Ну, а тепер, друзі, в життя!

Б а й д у х. Перед тим, як йти в життя, я б радив зайти до оргрозподілу ЦК, бо без папірця од нього навряд чи нас до справжнього життя пустять.

Ромен. Ну от. Він знову своєї.

Майка. Сьогодні до ЦК вже пізно. Не встигнемо.

Р о м е н. То чому б нам, коли так, не зробити зараз на дозвіллі романтичну подорож трьох друзів? Га? Після трьох років роботи?

Майка. Насправді! Я б оце теж пішла десь відпочити. Але куди?

Р о м е н. Я поведу! Я покажу!

Ідуть.

КАРТИНА ДРУГА

На околицях міста. Досвіт.

Майка. Читала й на кону бачила студентські банкети. Чомусь уявлялося, що на них справді весело, легко, приємно. А спробувала — бе! Димно, крикло, брудно, погано, скрізь недокурки, недогризки, а найпоганше те, що й мислі, й слова у питців схожі на недогризки, недокурки. Якась суцільна словочихавка. Та ще й завів десь на околицю, далеко від дому. Висновок — твердий: йдучи з пивної, залишаю, друзі, в ній і рештки роменової романтики. А пиво! гірке ж, ну як...

Бай дух. Товаришко женщино! Романтика—так, це хвороба. Але ти лаєш і ліки за те, що вони гіркі.

Майка. Ти вважаєш пиво за ліки? Ще гірше! Р о м е н. А я пропоную, друзі, не додому! М а й к а. То куди ще?

Ромен (жест на схід). Отак просто. (Жест навколо). Й відчуйте ж ви справжню романтику!

Б а й д у х. Тім-тірі-рі-льом...

Майка (підносить годинника). На п'яту пішло!

Ромен (піднесено-жартівливо ніби). Саме її, най-значнішу у сутках годину відчуйте! П'яту, о друзі, коли бліднуть зорі на небі, уста закоханих на землі...

Б а й д у х. А повз них гуркотять асенізаційні бочки харківського комунгоспу...

Ромен. Коли за статистикою найбільш помирає на землі людей, ви знаєте? Карають засуджених, вішають революціонерів, в кабінетах рішаються найзначніші питання воєн, на тайних нарадах — час революцій, повстань...

Б а й д у х. Двірники метуть вулиці, бредуть і мочаться п'яниці...

Ромен. Годину боротьби найдужчої смерті, найстрашнішої неминучості з потомленим, сонним безпорадним людським життям і разом годину найсильнішого кохання, найніжнішої інтимності, геніальних думок і дивної тиші.

Б а й д у х. Яка ж твоя після цього буде думка? Пропозиція?

Ромен. Пропоную зустріти цю годину не вдома, не в постелі, а тут ось, на межі вчорашнього й завтрашнього. Пропоную пройти її, друзі, з відкритими очима!

Б а й д у х. Ну це ще, хвала богові, не так геніально. Я думав, він запропонує й нам померти або когось повісити чи повстання зняти.

Ромен. Зморозив Байдух, а Майка засміялась,— писатиме далі майбутній поет-драматург. Але той, кого в жарт було названо романтиком, ще з дужчим запалом і, навіть скинувши кепку...

Байдух. Воскликнув!

Ромен. Так! Люблю цю годину! За те, що вона не така, як двадцять три інші,— межова, досвітня! Я певен; що саме в цю годину Бетховен скінчив дев'яту симфонію...

Майка. Ой!

Ромен. Маркс дописав "Капітал". Майка його визубрила.

М а й к а. А Ромен насилу згадав.

Ромен. Фауст уперше поцілував Гретхен. Якась первісна, глибинна, чиста. Ну от надзвичайна!

Майка. Що за незвичайний естетизм!

Бай дух. Людини з ліхтарем ленінізму, з ключиком марксизму. Тім-тірі-рі-льом.

Ромен. Розумію іронію, але хто з нас на ходилицях зараз? Хто більш фальшивий, нещирий? Ідуть удосвіта три комуністи, бачать ранню зорю.

Кругом, як мачти,— риштування п'ятирічника. Вони скінчили комуніверситет. Не мачти, звичайно, а комуністи. Пора року — весна, бруньки як зелений дощ, а зо ря, ну гляньте,— як вікно в прекрасне майбутнє, до якого хочеться підійти й гукнути отак просто й радісно: добридень!

Майка. Кому?

Ромен. Всьому світові! Майбутньому! Одному з них хочеться, двоє ж ховають чомусь це прекрасне чуття, заганяють в підвали свого я. Ще б пак! Хіба ж личить, мовляв, поважному комуністові така поведінка— думати вголос про якісь дурниці, про надзвичайність п'ятої години, наприклад, про синтез смерті, кохання, про весняні бруньки і разом про п'ятирічник? Це ж романтика! Або уявляти, що зоря — вікно, гукати комусь там добридень, радіти, сміятися. Комуніст — це ж о! (Жартуючи, удає надто серйозного й поважного комуніста). Думає лише про п'ятирічку. Очі в його отакі, обличчя камінне, голос холодний, чоботи сурйозні. Та звідки це, хто заводить таку форму? Комуніст — це ж прообраз, початок майбутньої соняшної людини, зануди ви! Навіщо ж ховаєте сміх за халяви, а чуття в портфель? Ви в масках! Скиньте їх к бісу! Майко! Гукай же добридень!

Майка. Гукати всьому світові — це значить добридень і Болдвинам і Пілсудському — класовому ворогові, так? Це привіт не революційний. Примиренство. Не можу.

Байдух (до збитого Ромена). Ну?.. Ти зараз похожий на того анекдотичного дядька, що, упавши сонний з полиці од розбиття поїзда, сказав: от гепнувся, аж машина стала.

Ромен. Майко! Спасибі! За коректив од марксизму! Але ти, користуючись з того, що Маркс покійний, заставляєш старого говорити надто елементарні дитячі речі. Та суть вся в тім, що коли ми гукаєм в майбутнє добридень, то в Болдвиних темніє в голові й починає заходити

сонце. Це перше. Друге, скажи мені, моя мила, середнього роду істота, є в тебе почуття? Чи просто конгломерат корективів, цитат, марксо-ленінських формул, і тільки — скажи?

М а й к а. Не знаю, але, здається, класова чуйність є.

Ромен. Цілий день борюсь я за радість, а ви поруч ніби на кладовище йдете, зануди. Так от вам назло, на досаду, піду зараз знайду собі товариша, до того ще й дівчину, хорошу таку, з ясними очима.

Майка. Років з сорок.

Ромен. Молоду.

М а й к а. Та ти ж уже немолодий.

Ромен. Зате я сьогодні молодший, ніж буду завтра.

Б а йду х. О п'ятій годині такі дівчата вже не працюють. Сплять.

Ромен. Беру на увагу твій досвід, але я не поміж них собі друга шукатиму. А от просто отак. Підійду ось до воріт цього будинку (і підходить), постукаю (стукотить), пройду всю околицю й питатимусь, просто й голосно: десь тут має бути хороша собі, ясні очі дівчина? Я її шукаю!

Б а й д у х. І опинишся в районі.

Ромен стукає. Гавкають собаки.

М а й к а. Та ти справді п'яний, чи що?

Ромен. П'яним шукають дівчат візники.

М а й к а. Це вже неподібність! Цинізм.

Ромен. Навпаки. Циніки, розпутники та й наші мо-ральники шукають дівчат уночі, нищечком та обзирці, я — на зорі, в зоряному настрої просто собі питаюся дороги до хорошої дівчини й бажаного друга,— відповів той, кого в жарт було названо романтиком. А відповівши ще раз, постукав у двері першого, що попавсь на очі будинку. І не встигла ойкнути Майка, як ті двері зарипіли, і от виходить до них громадянин — Довгі Вуса, у підтяжках: "Добридень!"

Довгі Вуса. Чого вам треба?

Ромен. Тут десь, скажіть, живе, має жити хороша дівчина?

Вуса (підозріло). Дамочка, ви хотіли спитати? Ромен. Ні, дівчина. Хороша така. В неї ясні очі. Вуса. Проходьте далі, а то... Б а й д у х. Тім-тірі-рі-льом...

Ромен. Буркнули підозріло Вуса й зайшли за двері. Але це не спинило того, кого в жарт було названо романтиком. Тут десь живе, скажи мені, околице...

Б а й д у х. Контрольна комісія.

Ромен. Нічого подібного. Тут десь мусить жити хороша собі...

Вуса (з-за дверей). Гм... А скажіть, чого, наприклад, чого ви постукали в ці двері, а не в другі ось, наприклад?

Ромен. Я постукаю й туди, в усі двері, аж поки не скажуть мені, де тут живе хороша така собі дівчина.

Чоловічий (трохи сумовитий голос з другого поверху). Таких женщин і дівчат тепер вже, здається, нема.

Жіночий (десь з ліжка). Що-о?

Чоловічий. Я сказав, голубонько, здається.

Сусідчин (спросоння). Як таких нема? Як нема? А Голубових Настя? Хіба не водить за собою щовечора купи хлопців?

Гавкають собаки.

Собачник. Хто тут і кого шукає? Ромен. Я, наприклад! Хорошу дівчину! Собачник (обурено). Дак при чому ж тут сердешні тварини?

Ромен. Себто?

Собачник. Що ви їх бунтуєте? (До квартирного хазяїна. Запобігливо). Собачки, чую: гав-гав, гав-гав. А в . Юнки ще й цуценятка.

К в а р т х а з я ї н. Все одно рішу. Всіх ваших собак! Не дають спати! Не дають жити!

Собачник. Дак при чому ж тут, проаналізуйте, коли ж їх бунтують?

К в а р т х а з я ї н. Справжні котрі, мисливські собаки, ніколи по-дурному не гавкають. А ваші дрантя! Покручі!

Собачник (наче йому всадили ножа в серце). Юнка?.. Медалістка!.. Першокласний сеттер!.. З Лондона приїздили! З Нижнього! Та Юнка на весь Есесер сеттер, а ви ідійот!

К в а р т х а з я ї н. Все одно рішу!

Тим часом сумовитий зійшов наниз.

Сумовитий (До Ромена). Ви ніби трохи симпатичний. Хто ви такий?

Р о м е н. Я? Ну як би вам сказати. Я просто собі чоловік, що просто собі шукає на землі хорошої дівчини.

Сумовитий. Співчуваю, але не розумію.

Вуса. Гм... А скажіть, це ви і вчора уночі отут у постаті хорошого чоловіка під вікнами ходили?

Ромен. Ні! Я зовсім не той, на кого ви думаєте! Бачте, ми йшли оце,— я й мої друзі. Ми скінчили одну трудну, але прекрасну й велику науку. Запевняю, що коли б ви її скінчили, коли б хоч трохи збагнули, то зрозуміли б мою й свою радість. Та ще, подивіться,— весна, зоря над соціалістичним риштуванням! Мені хочеться співати, танцювати, а мої друзі ескортують мене, як покійника. Дак я їм: піду, кажу, пошукаю кращого собі товариша і на досаду їм хорошу, ясні очі, дівчину.

За вікном чоловічий голос: "Мамусю! Які у вашої Мотроньки очі?" Жіночий. Ідійот!

Голос (зітхнувши). Тридцятий же минає.

Ромен. Оце я й шукаю. Але я представник нового чуття. Я не можу так шукати,— так, як шукав і шукає женщин старий клас, розумієте? Ми не повинні більш засилати сватів ані полювати на дівчат по бульварах, на вулицях вночі. Геть і ширмочки міщанської моралі, за якими тхне більш закутом, клопами, ніж пахне етикою чи просто гигієною. Старими дорогами я не можу йти, питаюся, шукаю пової. Просто й радісно: десь тут має жити хороша собі, ясні очі, дівчина? Ви тепер розумієте?

Сумовитий. Розумію. Негайно ляжте і не ворушіться хвилин з п'ять! Перестане!

Ромен. Себто?

Сумовитий. З особистої практики: раз горілка ударила в голову, негайно, де б ви не були, лягайте і не ворушіться хвилин з п'ять. Другі там радять, знаєте, нашатирний спирт, або два пальці,— ні-ні, ляжте і не ворушіться хвилин з п'ять, і все це ударения перестане.

Б а й д у х. Тім-тірі-рі-льом...

Р о м е н. А я теж з особистої практики: коли темрява ще криє ваш розум, сприймання й свідомість — поменше лежіть і більш ворушіться! Більш ворушіться ви тут на околиці! На околиці вашого буття. Околице, околице, та невже в тебе справді немає хорошої дівчини, що ти не можеш показати до неї дорогу, а показуєш тільки до Го-лубової Насті? Поети, поети! Особливо комсомольські! Невже ви це знайшли за десять років революції, що ви не списали жодного прекрасного, яскравого образу нової пролетарської женщини? Чому на кону ми бачимо актрис більш в ролі жінок своїх чоловіків, ніж в ролі ЖІНОК нового класу? Невже нема у нас дівчат поетичніших за Джульетту, вірніших за Елоїзу, привабливіших за Тетяну? Мають бути. Навіть у тебе, околице. їх треба знайти і показати всьому світові. А шукаючи, не треба, зрозумійте ж ви, громадянине Вуса, ховатися з природним нашим почуттям, не з якимось недугом, з прекрасним почуттям, як з тайною хворобою.

Дівчина (з балкона з книжкою. Сердито). Ну та й що ви з ним носитесь, як сліпий з кобзою?

Р о м е н. А я вас бачу. Добридень!

Дівчина. Та йя бачу, хто ви такий.

Р о м е н. А хто я, по-вашому?

Дівчина. Безробітний артист посредробмису.

Б а й д у х. Тім-тірі-рі-льом...

Р о м е н. А я просто почтальйон з листом од власного серця до бажаної хорошої дівчини.

Д і в ч и н а. Ви скоро скінчите цю вашу декламацію?

Ромен. Аж коли знайду її з отакими, як у вас, ясними очима.

Дівчина. Ви часом не Малахій Стаканчик, що так шукаєте? До речі, й він, здається, був почтальйоном.

Ромен. Ого! То ви знаєтесь на нашій літературі?

Д і в ч и н а. Не зовсім вона наша, але знаю. Про голу-бомрійне малахіянство знаю.

Вуса. Ara-a!.. То знайте ж, що я й завтра не поїду в командировку. От-с!

Р о м єн. А хіба тепер хороша дівчина — це голуба мрія? її, no-ваіііому, нема?

Дівчина. Якої ви шукаєте,— мабуть, нема.

Ромен. Хорошої!

Дівчина. Що значить по-вашому — хороша? Мабуть, та, що не спить вночі, читає романи, зітхає на зорі та нюхає квіти або...

Ромен. Ні! Та, що вдосвіта рано, здається читає (придивляється), вивчає "сопротивление материалов".

Дівчина. Дак не заважайте!

Ромен. Спалахнула, пішла й зачинилась,— писатиме далі майбутній поет-драматург. Але то справді була хороша дівчина, у неї справді були ясні очі, вона справді удосвіта вчила "сопротивление материалов", і це справді була романтика,— закінчить він розділ і поставить крапку. Романтика, друзі!

Б а й д у х. Од якої, я чую, зазнала горя собака Юнка.

Скавчить собака. Зловісний голос: "Все одно рішу!"

І я певен, Вуса сьогодні битимуть жінку. Тім-тірі-рі-льом...

410

Майка. Трамвай! Скоріше! Досить цієї справді мелодекламації.

Сідають у трамвай. Ромен оглядається. На балконі прочинились трішки двері. Голубіють очі. Дзень-дзень. Ромен посилає рукою широкий привіт.

КАРТИНА ТРЕТЯ 1

В оргрозподілі ЦК. Секретар Він підписує папери. Дзвонить телефон.

Секретар (не перестаючи писати, лівою бере трубку). Оргрозподіл ЦК. Слухаю. Про відрядження на заводи? Сьогодні посилаємо цілу партію. Кажу — цілу...

Дзвонить другий телефон.

(не кидаючи першої трубки, прикладає другу до другого вуха). Так! Засідання! Уже відбувається...

2

Входять Майка, Ромен, Байду х.

Майка (до секретаря). Ми на призначення...

Секретар (з телефонними трубками навхрест, головою показує на двері, щоб увійшли). Зайдіть! (В першу трубку). Хвилинку... (В другу). Ні, ні! Це я не вам. Сьогодні посилаємо цілу...

Дзвоник з кабінету.

Зараз! Вибачте, не вам... Посилаємо цілу партію. Так!.. (Кладе трубку і йде з паперами в кабінет).

3

З коридора прочиняються двері — чоловіча голова: — Тут, скажіть, оргрозподіл ЦК? Гм... Нікого ще нема, чи що? (Входить, в провінціальній куртці. Підходить до зава дверей. Навшпиньках одходить), Гм.,. (Безпорадно повів очима).

Телефон дзвонить удруге.

(Бере трубку). Слухаю! Так, це оргрозподіл ЦК партії, тільки ви, будь ласка, тихіш. Ні, ні, засідання нема, я самтут... Так, зрозумів, але я не Вайсберг. Я просто так собі, партієць. Ну просто відряджений до ЦК з периферії. З периферії, кажу. З пе-ри-фе-рії... Ви питаєте, чого я взяв

трубку? Нікого нема, от і взяв... Та чого ж ти лаєшся, барашко? Я ж з ввічливості взяв... Як моє прізвище? А ти хто такий, що питаєшся мого прізвища? (Почувши відповідь, раптом кидає трубку і навшпиньках одскакує). Гм... Оце, мабуть, знов напоровся.

4

Входять Майка, Ромен, Байдух. Ромен (ще з порога). Кого я бачу? Тиміш Гай? Тимко! Тимошику! З двадцять другого ж... Га! От несподівана зустріч... І прекрасна! — Так писатиме майбутній... (зворушений, Майці і Байдухові — на чоловічка в провін-ціальній куртці). Тиміш! Гай!

Чоловічок, теж страшенно зворушений, одводить Ромена од дверей.

Р о м е н. З двадцять другого року не бачились. Теж романтик! Старий романтик! Навіть прізвище собі прибрав романтичне, ще сімнадцятого — Гай!

Чоловічок. Уже не Гай — а Гайка тепер. Переробили чорти на Гайку.

Ромен. Дев'ятнадцятого на фронті одбив сам на Дніпрі пароплав у білих. Ми, одступаючи, з лівого берега, затопили. А білі вийняли, одремонтували,— вже дивимось — парує. Майно. Далі дивимось — жене вдосвіта до нас. Паніка. Стріляй! Підожди, не стріляй, кричить. Дивимось — Гай на капітанському містку.

Майка. Так?

Ромен. Пішов сам на вивідки і пригнав.

Г а й к а. А, та на які там вивідки! Просто, признаться, здизертирував на той берег. Хотів ще раз попрощатись з однією, між нами тільки кажучи, жіночою особою...

Ромен. Не романтик?.. Але не дійшов. Дивиться — пароплав стоїть і парує.

Гайка. Та катер! Команди чоловіка з п'ять.

Ромен. Пробують машину. Він на катер. Бабах капітана в воду! Красні! — кричить,— оддай кінці!

Гайка. А машиніст не з їхніх був. Лука Чеченя. До речі, знаєш? Помер, сердега, той рік. Од трагічної смерті, як казав над ямою наш промовець Заїка Іван,— з'їв сім порцій мороженого і помер.

Ромен. А Заїка ще й досі промови любить виголошувати?

Гайка. Ого! Його оце недавно побили. Зайшов десь на похорони, з попом ховали, і закрутив, кажуть, годин на три антирелігійну промову.

Ромен. Чудесний Іван Заїка! Пам'ятаєш, як він на різдво удосвіта з пам'ятника говорив антирелігійну промову, аж поки не стяг його начальник міліції Іванов. До речі, де він тепер?

Г а й к а. За директора торфокопалень. А Іванова другого — того виключили. За троцькізм.

Р о м е н. А де Піщаниця Максим?

Гайка. Літа десь на аеро.

Ромен. Бляу Архип?

Гайка. Заїхав десь аж на Камчатку.

Р о м е н. У нього ж п'ятеро малечі!

Гайка. Тепер уже восьмеро. На Камчатці, каже, спасибі скажуть. Розсердився і поїхав.

Ромен. Так Чеченя помер... І Бонця, мабуть? Той же без правої легені.

Гайка. Ні! Бонця каже, що на зло буржуазії помре аж у Північних Американських Соціалістичних Радянських Сполучених Штатах.

Ромен. Прекрасно! А як Ракша?

Гайка. Ракшу забили куркулі. На перших хлібозаготівлях.

Р о м е н. А де тепер той, як його? Він у нас за военкома був?

Гайка. Котрий це? Тоді ж їх аж троє змінилось.

Ромен. Він з кравців сам. Кривенький. Все брав участь в роботі драмгуртка, гопака виконував.

Гайка. А-а, Зумензум! Він тепер за директора вівчарського радгоспу. Найкращі вівці! Чабанів обшив у френчі.

Р о м е н. А драмгурток є?

Гайка. Обов'язково.

Ромен. І гопака садить?

Г а і к а. Мабуть, садить.

Ромен. Чудесно. Ну, а ти як?

Гайка. Я?

Ромен. Як сюди попав?

Гайка. Як попався. Та безневинно майже. Ти ж зна* еш, як я люблю детство? Ромен. Ти? Детство?

Гайка. Ну, дітей.

Р о м е н. А ти хіба одружився?

Г а й к а. Та ні! Раз трапилось — захворів, навіть мало не помер. Прекрасно. От я, видужуючи, трішки випив — лікарі приписали. Це свої (на Майку й Байдуха) хлоп'ята?

Ромен. На всі сто!

Гайка. І чогось згадалось мені детство. Вийшов на вулицю, дивлюсь — тьотя дитячий садок веде. І тут, я думаю, трапилось зо мною щось причинне: захотілось теж маленьким стати. Підійшов до вихователькі, аж плачу та прошу повести й мене в лавах. Ну, а вона, барашка, до міліціонера: товаришу міліціонер! І так далі й тому подібне.

Ромен. Ну!

Гайка. Викликали до КК, інтересуються, звичайно, як це мені захотілось маленьким стати. Я розсердився. А хто б з вас, товариші, питаю, не захотів би тепер хлопчиком стати, тільки ж починається життя!

Ромен. Ну? Не романтик?

Гайка. Ну, а голова КК ще більший романтик: їдь, каже, та спитай про це ЦК.

Одчиняються зава двері. Голос Секретаря. Хто ще до товариша Вайс-берга?

Ромен. Твоя черга.

Гайка. Ні, ні! Будь ласка! Я ще пожду. Мені треба на одного товариша ще ждати... Ну а ти як сюди попав?

Ромен. Скінчив комуніверситет. По призначення з товаришами ось... Усіх трьох на завод. (Романтично тисне Гайці руку). Чи побачимось ще?

М а й к а. На все добре, товаришу Гаю!..

Гайка. Гайка, товаришко... товаришко...

Майка. Просто Майка.

Гайка. Товаришко просто Майка!

Майка. Може, хочете теж на завод, то просіться!

Р о м е н. А справді, Гайко!

Гай ка(аж рвонувся). Та от... товариша жду. Може, там внизу його зустрінете, то наженіть! М а й к а. А який він із себе?

Г а й к а. Ні! Ви його не знаєте. (Коли ж Байдух, Ромен і Майка вийшли). Бо я його й сам не знаю. (Підходить до дверей). Ні! Таки у мене, мабуть, справді міокардит серця...

КАРТИНА ЧЕТВЕРТА

Біля заводської брами. В о р о г а р впускає першу зміну. Підходить Ромен.

Робітник, молодий. Наша газета вже вийшла? Не бачили, Тарасовичу?

Воротар. Наша газета ще чай п'є.

Робітник, старий. Здоров, Тарасовичу!

Воротар. Здоров, Івановичу!(До другого). Як там твій бабський цех, Трохимовичу? Кажуть, хтось втулив тобі замість деталі дитинчатко?

Трохимович. А що це сьогодні вже під тобою пісочок, Тарасовичу?

Воротар. Проходь, проходь, старий султане! Хіба не бачиш, що це я каміння розтер на посту молодечими ногами?

Конторник. А скільки чобіт? І не висовують?

Воротар. Аяй так поперед усього заводу стою. Куди ще висовуватись?

Ромен. Прекрасна відповідь! Рука за це, товаришу?

Воротар. Нема за що давати. Краще ви дайте мені вашу... перепустку. (Прочитав подане). Призначення. Бо, бачиш, тепер кожне нам руку дає, всяке у пролетарьят проскользнути хоче. А ви заходьте!

Р о м е н. Я ще пожду на своїх товаришів.

2

Підходить дівчина з околиці. Побачила Ромена. З несподіванки:

— О!

Р о м е н. О! Ви!

Д і в ч и н а. Ні! Ні! (Хоче пройти). Ромен (заступає дорогу). Та як же ні, коли це ви, досвітній привид. Д і в ч и н а. Ні! Я не привид.

Ромен. Мій з сопротівлєнієм матеріалів і ясними очима привид! Ви тут? Дівчина. А ви й тут мелодекламуєте?

Ромен. Якби я ще вмів співати, грати, якби мав музичний інструмент, ну скрипку, піаніно абощо, я б оце зараз і заграв отут.

Дівчина. Так би отут і заграли б?

Ромен. Так би й заграв!

Дівчина. Отут на вулиці?

Ромен. Отут на вулиці.

Дівчина. На піаніно?

Ромен. Отут на піаніно!

Дівчина. Ха-ха-ха!

Ромен. На вулиці, хочете — на кладовищі, а то й просто серед степу — ще смішніше. Уявіть — серед голого степу, на двадцять кілометрів не видно житла я поставив би піаніно і заграв. Отак степ, отак могили, уявіть собі, далекий обрій, хмари, так — піаініно, й я граю.

Дівчина. Ґавам?

Ромен. Молодому класові, що будує й збудує на голих степах соціалізм,— симфонічний привіт. Друге — пісню нашим надзвичайним дням. Вони дають нам більше, ніж ми навіть мріяли. Я, наприклад, мріяв побачити яснооку дівчину вдосвіта, а бачу і вдень. Удосвіта бачив з сопротівлєнієм — удень...

Гудок.

Дівчина. Сама я гава! Я вас більше не. слухаю. (Пішла).

З

Підходять Б а й д у х і Майка.

Ромен. Але дівчина з околиці вже слухала. Навіть усміхнулась двічі на ці трохи незвичайні, чудернацькі, дивовижні, проте щирі й безпосередні слова того, кого в жарт було названо романтиком,— писатиме далі майбутній поет-драматург. Бачили? Та дівчина з сопротівлєнієм! Переконуєшся тепер, Майко, що таке справжня романтика?

Майка. Дивлячись яка і де.

Ромен. Ага! Вже йдеш на компроміс?

Бай дух. Знайшов романтику! Тепер дівчат з таким "сопротівлєнієм", хоч греблю гати.

Ромен. Закрийся, скептику. Ідуть удосвіта три комуністи, бачать ранню зорю, дівчину з сопротівлєнієм ма-теріалов. Кругом як мачти — риштування п'ятирічгіика; Пора року — весна. Майко! Кричи добридень!

Майка. Добридень, товаришу Гайко!

Махаючи руками, підбігає Гайка.

Ромен. Тиміш!.. Ура! Байдух. Ну, як?

Га й к а. Ху-х! Усе гаразд, за винятком двох моментів: спитали, скільки мені справді років?— Сказав. На завод підете? — А він не з проривом, перепитую.— А коли з проривом, то що?— Риба ж, кажу, шукає, де глибше... А далі як?— питають. Бачу — напоровся. А комуніст, кажу, де глибший прорив. І написали — на завод (жест на браму), де найглибший прорив...

КАРТИНА П'ЯТА

У заводі в цехкутку. Майка. Телефон. Біжать і:аси. Тисячоголова шумова оркестра.

Майка (в телефон). Не буду критися, товаришу Власов, становище ще не виправлено. Ще в'язнемо в прориві. Так. Скільки виконали? За вчорашній день сорок процентів завдання, якщо на сьогоднішній спробі тракторів який не загальмується — я й це беру на увагу. Працює дві бригади. Авжеж мало — наша провина. Беремось. Запроваджуємо. Що? Чому нема сводки?

Трохимович (до робітника). Зробив дядя, на себе глядя (кидає деталь у брак).

Р о б і т н и к. Ні, це я на вас дивився, Трохимовичу!

Трохимович. Криво дивився. Дивись простіше, по-нашому, по-робочому, і не на мене, а на деталь, звичайно! Ока з неї не спускай, голубе! (До другого). Деталь, як жінка,— зради не терпить, не так подивився — вона вже й скривилась. На! піди вибачся й ще раз погладь її!

Майка (в телефон). Я й не кажу, що це головні. Дошукуємось, вивчаємо далі. Доручили Гайці. Які зміни в робсилі? Пішло сімнадцять. І прийшло сімнадцять.

Конторник. Пішло сімнадцять робітників-муж-чин,— прислали ще дівчаток, хе-хе...

Майка (у телефон). Які перспективи? (Подумавши, твердо, переконливо). Прорив зліквідуємо, хоч нехай там що...

2

Поруч конторка. Конторник. Машиністка.

Конторник (схопившись). Сводка... Сводка... Як по-українському сводка. Антоніно Олексіївно! Не знаєте? А скажіть, хто-небудь знає? Запевняю, ніхто в світі не знає. Напишу: заразомка. Отже, заразомка за вчорашній день: сфабриковано два трактори, що становить 40 % програми. Не виконано 60 %.

Майка (в телефон). Скільки браку?.. Аж страшно казати! 27 %!

Конторник (пише). Браку — 27 %.

Майка (в телефон). Причини?.. Я вже казала...

3

З другого боку Трохимович приймає деталі. Біля нього купа

браку.

Конторник. Як на картинці — відповісти б: тільки мальовані, дійсних, реальних нема. А які у вас перспективи, Антоніно Олексіївно? У мене вони сходяться в цій конторці. Далі не йдуть. За конторника! Всеньке життя за конторника! До гробу.

Машиністка. Тихше. Ради бога, тихше, Уласе Панасовичу!

Конторник. Бога нема! Ради чого другого, скажіть. Ради позики, наприклад. Ви думаєте писатися в позику, наприклад?

М а ш и н і с т к а. Не знаю.

Конторник. А я знаю. Сьогодні останній день. Майка (в телефон). З позикою теж негаразд. 37 % недобору.

М а ш и н і с т к а. 37 % — можна сміливо не писатися!..

4

За верстатом дівчина з околиці. Молодийробітник:

— 37 % недобору, кажуть? ;

Дівчина. Так.

Робітник. Доручено було', здається, Роменові. Невже не справиться? Комвишовець? Га? Дівчина. Побачимо.

Робітник. 100 000 за планом. За зустрічним 130. В цеху 1307 душ люду. Та я б уже давно зібраві

Дівчина метнула оком на дамський годинник.

Робітник. Півгодини лишилося. Але сьогодні останній день. Не добере!

5

У цехкуток заходить Байдух. Майка до нього: — Ну, як там наші справи складаються? Б а й д у х. Складаються, та тільки не рухаються. (Тихо). Із семи тракторів жодний не пішов. М а й к а. Та що ти! Б а й д у х. Факт. Майка. Причини? Б а й д у х. Тім-тірі-рі-льом... Майка. Що каже Іванович?

Б а й д у х. Тичеться. Руки трусяться. Блідий, як екран. І, як екран, мовчить.

Майка рвонулась. Побігла.

Б а йду х (пішов услід, муркочучи). Трім-тірі-рі-льом.

6

Конторник. Машиністка.

Конторник. Людині, щоб жити, потрібно 2500— 3000 калорій, пише наука. Рубнер визначив точніше, Ан-тоніно Олексіївно. Він пише: людині, що важить 80 кіл, потрібно 2283 калорії. Але таких в СРСР, я думаю, тепер мало. Це старобуржуазна вага. Я, наприклад, важу 60 кіл. Ви скільки важите?

Машиністка. Здається, 50.

Конторник. Ефемерна вага. Трохи й вам потрібно наїсти щодня на 1670 калорій. Фойт вирахував такий пересічний фізіологічний мінімум: на день треба 118 грамів білків, 56 жирів, 500 вуглеводів... Ви розумієте?

Машиністка. Я розумію. Але суть ваги не в цьому. Навіщо, скажіть, на театрі так глузливо виставляють на посміх машиністку? Що погане ми зробили письменникам? їх передруковуємо, революцію стенографуємо. А на сцені ми дурні і смішні. Я радо оддала б ще п'ять чи десять кіл з себе, щоб тільки не заставляли робітників сміятися з мене...

Конторник. Ви ідеалістка, Антоніно Олексіївно. Слухайте...

7

До дівчини з окслиці підходить Ромен. Утомлено: — У який прохід не зайдеш, до кого не підійдеш — скрізь чуєш скарги, скарги й скарги. Що скаже на це дівчина з околиці? Д і в ч и н а. А вас хіба послано збирати скарги? Ромен. Ні, позику. Так, коли ж, бачте, на скарги ми чіпляємо мертві скриньки, по гроші ж посилаємо живих людей...

Дівчина. І багато назбирали, коли так?

Ромен. Аж важко нести.

Дівчина. Це позики?

Р о м е н. Ні, скарги...

Дівчина. Жаль... А я думала...

Ромен. Ви думали — не буде жодної скарги?

Дівчина. Я думала й собі поскаржитись...

Ромен. Справді?

Д і в ч и н а. Та вже, мабуть, про це вам нагули в вуха... Р о м е н. А саме?

Дівчина. Скажіть, що у нас прорванка, як яма, кажуть, і настрій, як на цвинтарі, що сім тракторів сьогодні на спробу не пішли; тому причин багато, знаю, але чого недобір у нас на позику, питають?

Ромен. Теж причин багато.

Дівчина. А саме?

Ромен. Скарги: дорожнеча, брак продуктів, діти без молока, черги замучили.

Дівчина. Ні! В ливарному таких скарг не менше. Проте там вже зібрано сто сорок тисяч— 110 %! У нас сто тисяч за планом. А з зустрічним — 130. Поділіть на 1307 душ люду — цифри ж реальні? Можна зібрати? — питають...

Ромен. Що ще скаже моя дівчина з околиці?

Д і в ч и н а. Я вже вписалася в позику. Але коли такий недобір, я вдруге впишуся місячним заробітком. І думаю, що не одна я.

Ромен (напівжартома). Ви будете "героїня позики займа" — "занімательная" героїня будете. Вас посадять на червону дошку...

Дівчина. Ні! Ви мене не зрозуміли. Нас, кажуть, таких багато! Ви тільки погано нас слухаєте — недочуваєтесь... Невже на оце ось ухо, що до нас,— уже недочуваєтесь. Га?

Ромен. Ні. Предобре чую! Кожну вашу нотку, але...

Дівчина. Що?

Ромен. Щось не дуже йметься віри, що це ентузіазм.

Д і в ч и н а. Ну от... Хоч іди тепер та в скриньку скаржся. Хіба ж я казала, що це все ентузіазм? Навпаки!..

Ромен. Ми більш втомлені, самообдурені, неврастеніки ми більше, ніж ентузіасти...

Д і в ч и н а. І ви оце таке кажете?

Ромен. Кажу.

Дівчина. Ви?

Ромен. Я.

Дівчина. Про себе!.. Бо ми ще не такі — жити починаємо, і нам, може, хочеться й ентузіазму, завзяття, дядю, дужої й з найдужчим любові, от.

Ромен. А найдужчий, по-вашому, хто?

Дівчина. Хто йде попереду всіх, звичайно. Без недобору.

Ромен. Бути завжди попереду всіх і скрізь — це значить десь погано щось робити або просто дурити.

Дівчина. А як навпаки — просто добре робити і не дурити?

Ромен (до Трохимовича). Скажіть, Трохимовичу, чи можна бути завжди попереду всіх?

Трохимович. Швидко йти — доженеш лихо, іти тихо— тебе дожене лихо.

Ромен (до дівчини). Ось життьова мудрість! Чуєте?

Дівчина. То краще розігнатися, щоб перескочити!

8

Біжить Гайка. Чує балачки.

Гайка. Перескочиш, то ще вскочиш або напорешся. А краще так: гнати, догнати й перегнати. Га? (Обдивившись купки браку, до Трохимовича). Ростуть могилки?

Трохимович. Ростуть, як на цвинтарі.

Гайка. Горбастий цвинтар у молодого лікаря, а ти ж, Трохимовичу...

Трохимович. Що я? Що?.. Я сорок років у цьому заводі, двадцять три на цьому місці вистояв, а такого ще не бачив, такого ще не було, щоб біля мене цвинтар ко

421

пався, щоб мене закопували! Мене тут. Івановича он там, біля мертвих тракторів — усіх старих друзів.

Дівчина. Хто ж це робить, Трохимовичу? Хто закопує?

Гайка. Так питання ставити не можна. Хто! По суті, ніхто Трохимовича не закопує. Р о м е н. А може, й закопує! Гайка. Хто?

Ромен мовчить.

Трохимович. Я казав — я й відповім. Не треба адвоката. Відповім, що той копає, хто завів тут, біля металу, де мужчина зроду, звіку (показує на дівчат і жінок за верстатами) ось цей молочний ряд. Баби копають і мене закопують.

Г а й к а. Не закопають.

Трохимович. У брак оцей закопають!..

Г а й к а. Не закопають, аж поки не навчиш ти їх, старий, кувати, стругати, шліфувати цей метал так, як мужчини кують, як сам ти його шліфуєш. А вже як вивчаться...

Трохимович. Хто? Баби?

Гайка. Були колись баби,— тепер товаришки жінки. Вивчаться! Візьмуть гору!..

Трохимович. Бабам звізд не знімать, хоч і догори лежать.

Г а й к а. А як устануть, то, може, й неба достануть. Вивчаться, от тоді побачиш. А як вивчаться — закопають. З плачем і квітами, а закопають. (Біжить далі).

До Трохимовича підходить дівчина з околиці з деталлю.

Трохимович. Спекла баба буця — не їстиме ні киця, ні цюця. Деталь називається. Та деталь, як дитя,— до неї з любов'ю треба! З любов'ю!

Дівчина. Яжз любов'ю, Трохимовичу! І думала, що...

Трохимович (в крик). Що думала? Що?

Дівчина. Що вже трошки виходить.

Трохимович. Ти вже думала, що виходить?

Дівчина. Я думала — трошки...

Трохимович. Та йди ти! (Затямився, втишився). Йди ти к верстату. (Оддає їй деталь). Це вам не "взагалі та тому подібне", а деталь, річ у машині, як у Венери кость — ідеальная!

Ромен (до дівчини). Ну, от бачте — ви й з любов'ю, з ентузіазмом, а проте й деталі з вашого програму не вийшло...

Дівчина. Хто попереду всіх, хто найдужчий — це ж таки романтика дівоча була, є і, мабуть, буде — і ми цьому не винні. Закон! Природний, кажуть, добір. Добір! Можливо, в мене був недобір. Ідіть. Через вас я, може, й деталь зіпсувала. (Кидає деталь. Одвертається).

Ромен, помітно схвильований, рвучко відходить.

Трохи мович (підходить до дівчини, піднімає деталь). От думала, а не подумала хоч трошки, чого ж її не кинуто в брак? На, дороби!.. Тут ось, бачиш, заїди лишились? З любов'ю треба! З любов'ю!..

9

У конторці.

Конторник. Любов, ентузіазм, змагання — це все ідеалізм. Щоб догнати й перегнати, потрібні калорії. Бодай фізіологічний мінімум, наприклад, хліба 400 г.— 809 калорій, крупи 100 г.— 326,2 калорій, м'яса-

риби 130 — приблизно 213 калорій, картоплі — 69,2 калорій, цукру — 26,3 калорій, кухлик молока — 142,4 калорій. Разом (цок-цок на рахівниці) 1629,8 калорій потрібно мені, щоб я животів...

Машиністка. На нас дивляться! Почують! Замовчіть!

До них підходить Ромен.

Ромен. Ну, як ви живете тут, товариші?

Конторник. Не солодко, справді, бо немає цукру, проте не гірко, бо немає й перцю.

Ромен. Але у відповіді його занадто. А крім цього перцю ви ще думаєте що-небудь дати — не мені, звичайно, а в позику індустріалізації?

Конторник. З мене все списали, весь належний мені цукор, думаю. Другий місяць не одержую ж. Це значить, 29,9 калорій щодня з мене геть. Хліба дають 300 грам, недодають 202 калорії, м'ясо-риби не дають — геть 213 калорій. Отже, з мене, так би мовити, щодня позичається на індустріалізацію — 444,9 калорій. 444,9 калорій я оддаю з мого фізіологічного мінімуму.

Ромен. Ах, яка калорійна політсвідомість! Конторник. Це з мого боку просто відданість, думаю!

Ромен. Чим ви доведете, що це відданість? Конторник. А тим, що я і досі ще не вмер. Ромен мовчки одходить.

10

М а й к а (з другого боку). З одного боку це ніби й відданість, а з другого це просто шахрайство. Конторник. Доведіть!

Майка. Крім хліба, цукру, ви ще маєте щомісяця певну суму карбованців на калорії. Покладіть на вашу рахівницю ще мінімум дефіцитного краму — одіж, взуття, додайте ліки, літній відпочинок, п'ятий вихідний день, безплатну школу, клуб, бібліотеку, ваші прекрасні права і можливості, складіть це і в сумі побачите, що ви ще не скоро, відданим нам чи не відданим — не знаю, але не скоро ще вмрете.

Конторник. Але це все мінімум, убогість.

Дзвонить телефон.

Майка (од телефону). Коли порівняти з нашим минулим,— це здобуток. Але ми боремось... Альо!.. Боремось за світовий максимум. Так, цехпартбюро!.. Од нас відрядити трьох на село? От цього ми вже не можемо! Не можемо, товаришу Власов! Ти ж сам знаєш, яка у нас прорванка, скільки браку! Нові контингенти робітників, а ми не то що технічно,— політично їх не охопили як слід. Нас мало. Треті сутки з цеху не виходимо. Допіру ось з спроби — із семи готових тракторів жодний не пішов... Голова обертом!.. Що?..

Телефон (різко). Становище таке, що за тиждень ми будемо без хліба. Негайно відряджайте трьох! Все!

Майка (напружено міркує). Трьох... Кого ж? Одного треба сильного, це так. Байдуха? Ні! Пробайдужить. Кого ж? У бюро нас сім. Сім. (Згадалось про трактори). Сім! І жодний не пішов... І сьогодні сьоме — до декади два дні, треба ще шість тракторів. Шість і цих сім... Сім! Ах не про це... Кого? Сім, сім...

11

Біжить розгублений робітник:

— Один зрушив... Майка. Любий! Правда?..

Робітник. Але Івановича... попав під колесо! Оступився!

Рух.

Куди? Стійте на своїх місцях! Машини ж кругом!.. Крім того, під час бою з коней не злазять, хоч хто і впаде!

12

Проносять на носилках Івановича. Видно сиву голову, червоні краплини на скронях. Підходить Трохимович. Подививсь, теж сивий, суворий:

— Де шапка? Де його шапка?

Хтось подав шапку. Трохимович обережно ніжно зтрушуе з неї порошинки, кладе в голови Івановичу і йде на своє місце.

13

Майка, провівши носилки з Івановичем, кличе очима до себе Р о-мена, Гайку, молодого робітника, дівчину. Підходигь

Б а й д у х.

Майка. Треба порадитись, товариші, хто з нас поїде зараз на село. Наряд од парткому — негайно відрядити трьох на хлібозаготівлі й перевибори Ради.

Б а й д у х. У нас уже прорив.

Гайка. Очевидно, не одні ми такі молодці. Очевидно, і там хтось прорвався.

Б а й д у х. Проривників до проривників?

Гайка. Іноді клин клином виганяють.

Ромен. Я... я пропоную відкинути зараз геть це питання з селом, а обговорити, негайно розв'язати, як нам далі бути тут ось!.. У нас справді бракує людям калорій, ростуть цвинтарі, цілі піраміди браку. У нас людські" жертви. Допіру загинув старий робітник, а ми, не провівши його навіть до порога цеху, вже забули про його, говоримо про якийсь там наряд на село!.. Зачерствіли ми. як казенні сухарі, чи що таке робиться?

Гайка.'Які ж твої конкретні пропозиції? Одкинути директиву парткому, не їхати на село, щоб у нас справді стався брак на калорії? Спинити завод, рушити за Івановичем, бігти всім цехом за каретою скорої допомоги, чи посипати голови попелом і пекти, ятрити собі болячки гіркими промовами?

Ромен. Ні! Переглянути треба нашу лінію, методи, темпи!

М а й к а. Це значить — ревізія генеральної лінії? Р о м е н. А хоч би й так.

Гайка. Іванович пострадав зовсім не од лінії темпів, а навпаки. Від здохлого трактора. В нашій роботі ще нема ні лінії, ні темпів. А хто з цього хоче зробити роман Чернишевського "Что делать?", то хоч ви тут круть-верть, чи верть-круть, а треба негайно запровадити ударництво соцзмагання, боротись треба з прогулами, з браком, і треба зараз же їхати на село. Інакше, їй-богу, напоремося, братця! Пропозиція ж моя така: на село послати Ромена...

Молодий. Я поїду. Можна?

Гайка. Тобі не можна. Ти за Ромена добереш тут позику.

Р о м е н. Я на село не поїду! Дівчина. Поїду я! Можна?

Гайка. Тут. залишаться Майка і Байдух... На село поїде Ромен. Нехай (на дівчину) вона і я. Є ще пропозиції? Нема? Заперечення? Нема!

ДІЯ ДРУГА

КАРТИНА ШОСТА І

Село. Ромен у хаті біля віконця. Ромен. Село! Село на нашій Україні сливе таке, як і було — село! Такі ж хатки і ті ж млинки, хіба що менш їх.стало — млинів та церков. Правда, не ремонтована — антирелігійний прогрес. Але сільбуд ще довш не мазаний, брудний, обшарпаний! Село! До найближчої лікарні тринадцять кілометрів, в кооперативі, крім трьох пар чобіт, правда, як брали хліб, то привезли дещо мануфактури на принаду! — горілки та пудри, нічого більш нема,— так говорив біля віконця той, кого в жарт було названо романтиком,— писатиме далі майбутній поет-драматург. На це йому дівчина з околиці, що з доручення Гайки прислухаючись ніби (це слово акцентує двозначно), писала звідомлення про закінчення хлібозаготівель, про стопроцентове виконання завдання, відповіла... Що тоді відповіла йому дівчина з околиці, товаришко?..

Дівчина (не збагнувши, до чого те "ніби" — до "прислухаючись" чи "писала"). Мені важко на це вам відповідати. .

Ромен. Важко? Чому?

Д і в ч и н а. Ви ніби мене не розумієте — а я вперше на селі. Я його мало знаю. Але бачу, що ви пропустили, не бачите головне— он колгосп край села — соціалістичний острів на зеленому морі ланів з нашими тракторами, ра-діом, машинами. Бачили аптечку? А бібліотеку?

Ромен. Так-так... Я справді забув про колгосп край села, за убогенький колгосп з нашими здохлими тракторами, з катаральним радіом і з мрією сто сорока членів про три пари чобіт, що в кооперативі.

Д і в ч и н а. Ви дивитесь зараз на нього крізь маленьке і темне селянське віконце. До того ж й, здається, дощить.

Ром єн. Так. На душі в мене мжичка. Але щодо віконця обмеженості, то сам я хоч і син містечкового шкраба, проте бачив і бачу село навіть в це віконце краще й дальше, ніж незаможницький Гайка там. До речі, сваритися про це мені з ним чи ні?

Дівчина. Про що?

Ромен. Ніби не знаєте? Про політику на селі, про методи в хлібозаготівлях?

Дівчина. Це значить з партією? Не треба!

Ромен. Он як! Ви вже за Гайку? Ви вважаєте його методи за партійні?

Дівчина. Ви бачите краще й дальше, це так. Але Гайка — ще й глибше.

Ромен. Вам уже подобається, як він докопується до ям з хлібом? Як шукає і трусить?

Д і в ч и н а. А вам що? Уже не подобається, що Гайка з незаможниками одкопали сім ям кулацького хЛіба? Понад З 000 пудів хліба? Що він лежав там два роки? І прів? А в декого сіяти було нічого? І черги?..

Ромен. Мені не подобається, що на той рік хліб закопають ще Глибше. Так глибоко, що навіть Гайка його не побачить і не докопається. Хліб треба куцувахи, а копати, моя дівчино з околиці! Отож — свариться мені про це з Гайкою, чи ні?

Дівчина. Ми й купуємо. Не треба!

Р о м е н. Ви кажете не треба, і я кажу — не треба, а на вулиці, дивіться, їде дядько...

Дівчина. Що він везе?

Ромен. Віники?

Дівчина. Так багато? Певно, продавати?

Ромен. Авжеж! Щоб купити хоч трошки собі хліба. Віники. Конячка ледве тягне ноги. Старі колеса, як п'яні, хитаються. Но-но! До соціалізму... Трр-гов! Поламався!

Д і в ч и н а. А чого ж то в його, дивіться, під віниками уже три мішки муки?

Ромен. Парубок ударив дівчину.

Дівчина. Де?.. Не може цього бути! А-а... Та як він посмів! Слухайте! Та тут же наш комсомол є...

Ромен. Перед сільрадою якийсь жахливий пам'ятни-чок десятиріччя революції — ледве впізнати Ілліча, і "древонасаждєнія", які не ростуть і ніколи, мабуть, не виростуть, обламані, засохлі. Пробіг на вулицю на лозині верхи тутешній ідіотик. Сміється.

Дівчина (пригнічена, але суперечить. Крізь сльози). А он колгоспники з червоним йдуть. На перевибори.

Ромен. Проходить сільський ідеолог вождь Мартюк, якого боїться навіть наш Гайка. Очевидно, теж на перевибори, бо поспіша. В кожушку, але босий, бо чобіт, каже, за Радянської влади не докупишся. Сваритися мені з моєю партією чи ні? Дівчина мовчить. Біжить Гайка. Він глибше бачить. Однак він нічого цього не бачить. Поминає. Біжить.

2

Гайка (з порога. За ним два сільські комсомольці). Ой, пити! Або краще не треба, бо доведеться виливати, а не маю часу, вибач, Неонилко, за натуралізм!.. Ти ось що, Ромене, і ти, Нилко! Зараз ідіть на збори, бо вже дядьки позбиралися, ждуть. І починайте перевибори.

Дівчина. Без вас?

Гайка. Почніть, а то ця куркульня підбурить — розійдуться. А я незабаром, за півгодини максимум, приженусь. Допіру дізнався про деякі таємниці Мартюкові. Та які! Обов'язково треба докопатися і на перевиборах викрити. Здається, ми його озуємо! Озуємо, Нилко! Але ще треба перевірити, розумієте? Ідіть, починайте, а я зараз!..

(На комсомольців). Педаль, хлопці! (Біжить, вертається). Попереджаю, Ромене, на перевиборах можуть вчинити нам опір, то ти гляди, щоб не напоровся!.. Цифрами крий! Не зрадять, Нилко! Гляди! (До хлопців). Педаль-мо! (Біжить). Дівчина. Ходімо, Ромене!

Ромен. Скажіть, хто кого більше дуритиме зараз на перевиборах, ми селян чи селяни нас?

Дівчина. Очевидно, ви обдурите зараз і селян, і партію, Ромене, і мене...

Ромен. Цього вимагають од мене, та я ще не можу. Я ще сам себе не обдурив.

Дівчина. Що вам сталося, Ромене? Од чого цей настрій? Ці — ах! хворизми? Хто одняв у вас, вийняв з очей сонце і сколотив таку каламуть, ви подивіться (підносить йому люстерко), ну не сердьтесь, а скажіть, ви справді вважаєте, що ми перебрали в хлібозаготівлях? Треба було менше, так? І шукати не треба було? Скажіте? Бо мені самій було важко, як почали копати... Кажіть, я вас буду слухати! Мені хочеться вас слухати... Ну?

Ромен. Мені приснився сю ніч сон. Ніби я йду через вашу околицю. Шукаю вас. Вас нема. Іду далі. Степ в присмерках, нема йому краю. На обрії місяць-недобір.

Дівчина. Який?

Ромен. Місяць-недобір. Це значить неповний, щербатий. Іду-йду, хоч і знаю, що степові не буде краю. Сам-один. Раптом бачу — місяць кришиться, падає. Темно. Якась катастрофа в світі. А я йду, хоч і знаю, що я ніколи й нікуди не прийду...

Д і в ч и н а. А мені приснилось... Тільки коротко. Ніби кругом риштування, будівлі і зоряний ранок. Ви десь на риштуваннях високо-високо. Злазите. Я вас жду. Питаю: втомився? — Ні. Струшуєте з себе вапно. І чомусь падають зорі. Потім берете мене за руки. Отак... (Бере Ромена за руки).

Ромен. Я вас ні, а ви мене, дівчино з околиці, дурите...

Дівчина. Ні! (Стоять, одне одного очима випитуючи).

Ромен. Ой, дурите! Дівчина. Ой, ні! Ромен. Ніби випитуєте.

Дівчина. Ні! Я просто допитуюсь. Я ж комсомолка. І така недосвідчена.

Р о м е н. А далі що?

Дівчина. Далі? Це яка я потім буду?

Р о м е н. Ні. Уві сні, що далі було?

Дівчина. Берете за руки й ведете...

Ромен. Ходімо! (Рвучко йде. Дівчина за ним).

КАРТИНА СЬОМА

Ромен на трибуні. Осторонь Дівчина. Ромен кінчає промову;

— ...попи вас сотні років дурили, що ось станеться чудо: позначиться небо, з'явиться месія, оновиться земля, і навіть мертві повстають. Сотні років ви ждали, вірили в чудо, і за сотні років не трапилось жодного чуда. Ми кажемо: соціалізм — це буде щасливе для всіх життя на землі, але це не чудо. Це діло, дуже важке діло, за яке нам треба ще довго боротися, щоб його вибороти, і до якого треба додати мільйонів трудящих, мозолястих рук, щоб його зробити. Соціалізм треба збудувати. Ми його будуємо і збудуємо на базі суцільної колективізації й ліквідації куркульні як класу. Наріжні камені вже покладено. Уже муруємо: на Дніпрі — Дніпрельстан, в Харкові — тракторобуд, на селі колгоспи, машинно-тракторні станції. Незабаром іде вже той час, коли ми по-новому переоремо всю нашу землю, проаеропланимо дороги в небі між заводом в городі й колгоспом на селі, розваляємо старі українські млинки, поставимо машини, освітимо електрикою наше життя й не буде більше хитатися вулицею старий возик на хворих колесах і біля хорошого пам'ятника Ленінові ростиме сад соціалізму. А щоб час цей наблизити, щоб на все це здобутися, обирайте, товариші, до вашої Ради сьогодні

найбільш годящих людей, найкращих колгоспників, незаможників, середняків і не допускайте, женіть од влади всіх наших класових ворогів, явних та тайних.

Голос. А можна мені зійти на вашу трибуну?

Ромен. Будь ласка, товаришу Мартюк! Ви ж, здається, не ворог наш...

Мартюк. Ні, тільки я босий, можна? (Зійшовши на приступці, старанно витирає ноги, а зійшовши на трибуну, дає кілька оплесків Ромену). Спасибі!.. Що не кажіть, громадство, а таки товариші з города нам дуже допомагають працювати: то приїдуть шефи у труби заграють, то промову котрий скаже, як говориться, ділом і словом. От і зараз товариші нам допомогли: хліб забрали, а нам промову сказали, а в промові й правда є. Бо таки справді попи нас, християн, одурили. Першим християнам сказали, що прийде Христос незабаром, в скорому часі, другим і третім — через тисячу літ, а вже нашим дітям і батькам,— що прийде, а коли — то "сіє незвісно:". Боюся тільки, щоб так само у вас не вийшло з кооперативними чоботами, як у них — з Христом. Будуть чоботи, а коли — "сіє незвісно". Ну, це не в приклад, а так собі. Бо товариш оратель таку промову сказав, що мені нічого не залишилось, хіба що казочку на здогад, що жив собі чоловік Яшка, порвана сермяжка, так і досі живе: пояс мотузяний, брилик капустяний, на спині латочка, чи хороша моя казочка? Голоси (сміх). Погана!

— Хороша!

М а р т ю к. І ви кажете — погана, хороша. І я кажу — погана, хороша: сірі бички маів, до соціалізму запрягав. А тепер — гай тпру до ярма! Обернувся та й нема. Чи є охота далі слухати, чи нема?

Голоси. Є!

— Нема!

Мартюк. Ви кажете — є, нема. І я кажу — є, нема. Коза за корову править, тараня дуже рідка риба...

Дівчина (до Ромена). Це говорить наш класовий ворог!

Мартюк. Ви кажете —це говорить наш класовий ворог, і я кажу — це говорить наш класовий ворог, так давайте обирати до ради. Я, наприклад, пристаю на думку товариша доповідника вибрати на голову ради найбільш підходящого для партії чоловіка.

Голос. Кого?

Мартюк. Наприклад, Нитика Саву. Ромен. Хто він?

Мартюк. Хто?.. Савко! А йди покажися! Іди, дурнику, не бійся, тобі за це кеті дадуть.

На трибуну в супроводі реготу й протестів вибігає придуркуватий. Верхи на лозині. Сміється. Дівчину наче вітром змело — кудись метнулась. На трибуну ще сходить чоловічок у рудій шапці.

Чоловічок (до Ромена). Товаришу пресідатель! Од імені колгоспників та незаможників кажу: хоч Савка і з бідного класу, але пропонуємо ідійота на трибуну не пускати.

Секретар (пошепки до Ромена). Чуєте, товаришу, що колгоспники кажуть? Товаришу! Товаришу, як вас!.. Але Ромен — як паралізований.

2

На трибуну як вітром виносить Гайку. Але на трибуні він цок-цок, мірний крок, голос діловитий, спокійний. Осторонь стає дівчина і два комсомольці, один з клунком.

Гайка (показавши на Савку). Кандидат? Мартюк. Так. Гайка. Чий?

Руда Шапка. Мартюків.

Сміх.

Мартюк. Обчеський.

Гайка (до зборів, показавши на Мартюка). Каже, що ваш, обчеський! Невже розумнішого з-поміж себе не знайшли?

Пауза.

Ми б, може, погодились і на такого з вас, коли ж з практики знаємо — партія і робітничий клас знає про це. Я уже вам казав, що де на голову сільради придуркуватий ідійотик вийде, там за ним завжди розумний класовий ворог стоїть. Не віримо? (Показавши на Савку й Мартюка). Факт.

Мартюк. Голий і босий стоїть.

Гайка. Чого босий?

Мартюк. Вам видніше згори. Поясніте — чого — ви нам, темним!

Г а й ка (до комсомольця). Гаразд, покажіть, що ви та)уі знайшли.

Комсомолець (дістав з клунка чоботи, ботинки, ще чоботи на кожі, до Мартюка). Ваші, дядьку?

Мартюк — як паралізований.

Гайка. Навіщо ж ото босому ходити? Навіщо ховати?! І пшеницю?

Мартюк (похитнувся). Вирили?

Г а й ка. Ні ще. Але вириємо. Обов'язково! А чобіт одну пару можна, я думаю, можна й вернути. Hal Озуйся! Та не ходи босий.

Голоси. А не ходи босий! Не хочеш? Чи не бачрш? Оце називається сам вже (на Мартюка) в ідійотське положення зайшов.

Руда Шапка. Товаришу Гайко! Я вже давно прошу слова. Ще в вашого ось товариша, од імені колгоспного сектора та незаможників: хоч Савка і з бідного класу, але ми запропонували вашому товаришеві ідійота на трибуну не пускати, а він сам до такого положенія дійшов, що пустив...

Гайка (дає чоботи Савці). Нехай будуть його кандидатові.

Савка хапає і біжить з трибуни.

Руда Шапка. Це перше. А друге — ми пропонуємо наших кандидатів: Набийвоза, Святокума, Кирноса, Хо-диря...

КАРТИНА ВОСЬМА

На зборах цехпартбюро. Ніч.

Майка. ...прилюдне засідання цехпартбюро. На порядку денному, ви самі знаєте, яке питання...

Молодий, Те ж саме.

Гайка. Як болящий зуб. Ромен.

Ромен. Який болить від копирсання поганих зуболі-карів.

Б а й д у х. Значить, на порядку денному безпорядок...

Молодий. Що його завдає вам у нашій роботі Ромен, ти хочеш сказати? Так, безпорядок, смута, розрух. На порядку денному боротьба з опортунізмом.

Б а й д у х. Трім-тірі-рі-льом...

Майка стукотить на молодого.

Ромен. А, може, з сліпою диктатурою цехпартбюро?

Майка. Учора Ромен закинув нам, що партбюро, мовляв, фальсифікує бажання, настрої й думки робітників...

Роме". Спокійно, витримано вела далі допит Майка. Так! Фальсифікуєте! Не побоявся вдруге сказати той, кого в жарт було названо — писатиме далі...

Майка. Ми запросили на сьогоднішнє .партбюро позапартійних товаришів робітників.

Ромен. Значить, це моя перемога. Гайка. Щоб при них і разом з ними перемогти твою демагогію. Молодий. І опортунізм!

Ромен. Будь ласка! Перемагайте! Тільки не до ранку, як учора.

М о л о д и й. Ти вже боїшся ранку? П'ятої години, Ромене?

Ромен. Ви надто довжите ніч. Коротше!

Майка. Навпаки. Через тебе і задля тебе ми вже другу ніч перетворюємо на день. Отже, товариші, на порядку денному — питання

Ромена і Роменові. Коротко. Останнім часом товариш Ромен припустився як член партії кількох помилок. Почалося із заяв: якщо ми маємо план, а до нього зустрічний, це означає, що ніякого плану в нас нема, у нашому ентузіазмі більше істерії, аніж натхнення...

Ромен. Оказенили його...

Майка. Наші у справах хлібозаготівель відрядження на село — це фуражирські наскоки, експедиції по хліб та за куницею у землю древлянську і таке інше. Тому на практиці — наслідок: недобір займу на 37 %, а коли призначили іншого товариша, зібрали 111 %, недобір і хліба на селі, але тільки на тій дільниці, якою відав Ромен, страх копнути кулацькі ями; і, нарешті, здача Мартюко-ві. Так-от: чи визнаєш ти, Ромене, оці помилки?

Р ом е н. Ні!

Молодий. Ні? Та ви... ви ж проти наших навіть недостатніх темпів, ви проти запровадження ударництва, соцзмагаеня, ви проти ентузіазму, раз називаєте все це істерією, наркотизмом, а ударників — соцкокаїністами?..

Ромен. Удар — це напружена акція. За ним обов'язково мусить бути реакція. Для виробництва, тим більше машинового, ця система не годиться.

Молодий. Ну а коли у нас в цеху була весь час реакція; може бути за нею хоч раз напружена акція?

Ромен. Однаково це дає тимчасовий дешевий ефект. Ми більше фабрикуємо ентузіазму, ніж потрібніших нам речей і машин.

Гайка. Що не слово, то пишна троянда, що не вислів, то цілий Лассаль. А я люблю...

Ромен. Детство?

Гайка. Детство і цифри. Бо тільки діти і цифри кажуть правду. Наприклад, місяць тому виконували 40 % програми; запровадивши ударництво,— маємо 67 %. Браку було 27 %, тепер — 17 % Коли мені не віриш, спитай ось в товариша конторника.

Конторник (цок на рахівниці, цок). Так. Але браку ви применшили. Не 17 %, а 17,4 %.

Ромен. Я теж за темпи і за цифри, але я за ритм. Одним словом, я за те, щоб не перекручували стрілок на годиннику, як це іноді роблять нетерплячі діти, хоча б їм і хотілось дочасно доскочити соціалізму.

Г а й к а. На жаль, ти її крутиш назад. Скажи, на селі ти мені доводив, що наш план хлібозаготівельний нереальний, перебільшений, економічно для селян не справедливий,, мало не грабіжницький?

Ромен. Так! (До конторника). Будь ласка! На селі 317 господарств, кожне має пересічно п'ять гектарів землі, а з гектара вродило пересічно 46 пудів. Скільки це виходить?

Конторник (цок-цок). 72910 пудів.

Ромен. На насіння треба 7925 пудів, на харчі в розрахунку пуд на місяць людині— 19020 пудів; коням, худобі, свиням — мінімум 14400 пудів, скільки виходить?

Конторник. 41345 пудів.

Ромен. Ми взяли 25740 пудів. Скільки лишилося? Конторник. 5355 пудів.

Р о м е н. А ми що дали? За 25740 пудів? Кілька пар чобіт у кооператив на показ, горілку та пудру?

Гайка. На селі 317 господарств, в кожному пересічно по п'ять їдців, дали по сім метрів на їдця мануфактури — скільки це (до конторника) виходить?

Конторник (цок-цок). 10095 метрів.

Гайка. Трошки применшили-с, товаришу, 11095 метрів. По 25 копійок за метр — це?..

Конторник. На 2773,75 карбованців.

Гайка. Два трактори колгоспові на 1700 карбованців, одну молотарку 2000 карбованців, сто сім бункерів та іншого реманенту селу на 7700, кредитів ріжних, на-сінньо-вих позик на 13102 карбованці. Разом це виходить?

Конторник. 27175 карбованців.

Г а й к а.. На 27175 карбованців ми дали селу машин та краму, на 32175 село нам. хлібом. Ми недодали на 5000 карбованців. Думаю, що додамо гасом, сіллю, ліками, підручниками.

Ромен. А поки що в кооперативі, крім трьох пар чобіт, горілки та пудри, нічого нема.

Майка. Значить, треба додати, треба настачити всього? Так? Ромен. Це мій висновок.

Майка. Дуже радію, що твій. Значить, нам треба більше машин, чобіт, ріжного краму? Значить, треба збільшити темпи? Значить, нам треба

гнати і перегнати? А ти що пропонуєш, що? Щоб настачити чобіт селу, треба припинити виробничі темпи в городі? Так? Ти сам, Ромене, затримуєш стрілку, а щоб не спізнитися на поїзд, пропонуєш спинити годинника.

Молодий. І це опортунізм! І ми пропонуємо вам визнати ці помилки!

Г а й к а. А справді! Ромене? Ну, напоровся ж, друже, на опортунізм! Визнай це! Скажи!

Ромен. Ні!

Гайка. Ні?

Р о м е н. З дійсності можна бути невдоволеним, з двох сторін дивлячись на неї,— зі сторони вчорашнього дня — це опортунізм, зі сторони завтрашнього — це революційна критика.

Майка. Але з твоєї сторони це не критика, і навіть не опортунізм. Це вже політична кривина! Цілий горб на твоєму думанні!

Ромен. Можливо, я з горбом. Але навіщо ви робите з мене двогорбого верблюда? Чи не на те часом, щоб переїхати пустиню вашого думання?

Майка. Ні! Ми хочемо, щоб ти не дійшов горбатим до могили, Ромене. Ще раз. Питання руба. Невже ти вважаєш за ревкритику заперечення, по суті, самої ідеї зустрічного плану, протиставлення бойовій методі, нашій ударності й соцзмаганню якогось твого ритму, що дає на практиці одні лише недобори, боротьбі за хліб — якесь колядування під вікнами в куркуля? Можна це вважати за критику, чи це є цілком одмітні, хибні, горбаті висловлювання, ціла системна, певний політичний ухил?

Ромен. Що на це скаже старий і мудрий наш Трохимович? Де у нас горби на думанні й практиці? Оті машини, що біля вас?

Трохимович. Як сказати по щирості, то горби є й на моєму думанні. Бо критикував, та й буду — за те, що баб на завод напустили, поставили до металу, де мужчина зроду-звіку. Бо мені оті 17 % браку— 17 ножів у серце. Критикував. З Гайкою ось критикувались. Трохи матом не обкрились. І за хліб, і за черги критикувалися, і за селянина. І буду! Але те, що каже товариш Ромен, це не критика, не самокритика, і навіть не мат. Це вірно товаришка Майка сказала,— крутий їдрьоний ухил.

Р о м е н. Ви не зрозуміли мене, Трохимовичу. Недавно я йшов повз похоронне бюро. На вітрині — дивлюся — гроби, а над ними гасло: хай живе соціалістичне змагання! На стр:чці. Зайшов, щоб вилаяти,— на стіні червоно-чорна дошка — соцзмагання. На гроби! Ви думали, коли таке писали, питаю? За директивою, кажуть. Ти, звичайно, скажеш, що це випадковість, Майко!

М а й к а. А ти, певно, що це символ, цілий образ!

Ромен. Так. Це образ нашого думання. Наше думання! Задирективлене, запротоколене шкутильгає "на штампах, як на милицях, трафаретом підпираючись, з торбою насмиканих цитат співає канонів... За директивою всього не зрозумієш, Трохимовичу. Треба й самому думати...

Трохимович. А я так і думаю. То знайшовся дурень, що почепив таке гасло на гроби, а дай вам, розумному, то ви всю програму революції втопите, а всю практику ухилом пустите в гроби.

Р о м е н. І тут у мене ухил. Ну що ж... Сидіти в межах знайденої істини — це значить не рухатись вперед. Ухил — це все ж таки здвиг...

Майка. От, товариші: де б дати відповідь — Ромен жонглює парадоксами. Ухил — це здвиг, з дійсності можна бути невдоволеним, з двох сторін дивлячись на неї... Що це таке? Поза чи позиція?

Ромен. Позиція.

Майка. Так що це за позиція — зі сторони дивлячись на дійсність? Зі сторони! Ми її учасники й будівничі. Ми не можемо стати осторонь сьогоднішнього — ми будуємо і боремось. За кожну хвилину часу, за кожний кілограм збіжжя, за кожну деталь, а Ромен малює нас каліками. Одступаючи, класовий ворог чіпляється за кожну скибину землі, грудку вугілля, окреме дерево. Підставити голу бритву — він за неї вхопиться. А Ромен дає йому трибуну. У Ромена, бачте, настрої. У Ромена недобори. Шепіт за рогом, сичання закутніх і ворожих сил — Ромен4 посилює його. Ромен стає за гучномовця. Дак що це, справді: невдоволення зі сторони завтрашнього чи... Ну, що це, скажи?

Ромен. Що на це скажеш, скептику? Б а й д у х. Кайся! Ромен. Чому?

Байдух. А хоча б тому, що далі провадимо ми соц-будівництво, то більшає тих, що на помилках каються. Напевно, коли закінчимо, то покаємось всі.

М а й к а. Ви всі такі покаєтесь, це певно.

Ромен. Каюсь! Усвідомлюю і визнаю — грішний. Але бунт грішної думки приборкати не можу. Вона б'є крилами наші зоряні плани і клює, ви кажете, нашу першу соціалістичну в'язь. Але ж в них є червоточінь. Так завжди було і буде, що навіть на зорі нових епох співають шпаки вічного бунту. Тому для нас зараз єресі християнства цікавіші за вселенські собори, га?

Майка. Ромен тікає од наших запитань в історію, на християнські небеса.

Ромен. Навпаки! Падаю! Не хочу далі бути ідеологічно-витриманим анголом. Робіть з мене контрреволюційного сатану — я закликаю: хай живе неспокій думки, вічний бунт!

Майка. За три дні у нас загальні збори партосеред-ку. Дозвольте, товариші, поставити там питання про подальше перебування Ромена з таким бунтом в партії. Є заперечення? Байдуше, ти як?

Б а й д у х. Я за те, щоб Ромен покаявся, звичайно. 1 щоб на це йому дати довший час.

Майка. Є ще заперечення? Нема? Дозвольте закрити наші збори!

Всі виходять. Лишається Ромен.

Ромен. Невже я лишився сам? Один?

До нього підходить машиністка. В екстазі. Молитовно бере його руку:

— Я теж самітна. Я така ж самітна. І теж під червони* ми зорями самітна. Але я не про це, ні, ні!.. Я зараз хочу вам сказати... ні, я нічого не буду казати; слова надто грубі, щоб переказати про моє до вас чуття. Про моє зараз захоплення — ви герой. Ви сказали їм про те, про що мені так неясно, але довго, довго думалось, самітній. Ах, коли б можна було — я пішла б за вами тінню. Я буду вам за вашу тінь, можна?

Ромен. Скажіть, чого весь час мовчала дівчина з околиці?

Машиністка. Дівчина з околиці? Яка це дівчина? Ромен. Сиділа тут і весь час мовчала. Мій досвітній привид. Може, справді, тільки привид, а в дійсності — її нема? Тоді, може, й ви тільки привид? Га? Чого ви тут? Що ви тут робили? Ви щось ніби писали?

Машиністка. Я стенографувала ваші слова.

Ромен. Стенографували? Ні. Я не хочу, щоб ви йшли за мною, навіть тінню. Чуєте? Ви чуєте? Чи ви справді привид, чорт вас нехай... Гетьте!

Машиністка пішла. В очах екстаз і сльози.

І як це я не зкметив, що вона стенографувала. Краще б справді була привид. І дівчина з околиці, краще було б, якби була тільки моїм привидом.

2

Вертається Майка:

— Ромене!

Ромен. Спасибі, Майко!

Майка. Я прийшла до тебе ще як до друга...

Ромен. Коли стенографістка вийшла — вірю!

Майка. А вона що — хіба стенографувала?

Р о м е н. А ти хіба не знаєш? Мої слова!

Майка. Маєш адептку. Я такого розказу не давала. Я прийшла... Пам'ятаєш* наш вихід з комуніверситету, твої заяви на сходах, прекрасні слова.

Ромен. Після вечора запитань ще вечір спогадів, чи що?

Майка. Прекрасні слова: ви переозброїлись і озброїлись в таку зброю, що при ній ви вже не можете поступитися ані схитнутися навіть на йоту, навіть перед най-сильнішим, найозброєнішим класовим...

Ромен. Ти прийшла про це нагадати. Спасибі, моя дружбо! Але і в цій ролі ти мене не "покаєш". Не вкло-ниш!

Майка. Ти даєш мені ролі, Ромене, знаючи, що я грати взагалі нездарна, особливо дружбу. Навіть просту таку, нехитру, як була моя з тобою.

Ромен. Вибач, Майко, цим словом я тебе скривдив. Визнаю і каюсь. Без іронії кажу. Ти справді проста і,нехитра, як схема. І доброчесна, як схема. Теж без іронії. Я боюсь навіть, що і в драматичній майбутній поемі ти вийдеш схемою. Бо ти надто вже доброчесна. Ти, наприклад, дочка почесного робітника і мовчиш про це. А зараз, хто навіть по сусідству жив колись з робітником, кричить про це в трамваї, скрізь на весь СРСР. Ти нікому ще, жодного разу не розповіла, як за тобою ще комсомолкою гналися білі, як ти перепливала річку з подружкою, як вас догнали... Про такі моменти зараз кожний кричить аж з шкури лізе, а ти все мовчиш, моя скромносте. Взагалі ти тип, якого нема в дійсності і якому навіть на кону не вірять словом. Ти не житець на цьому світі. І як не спиняєш мене, все одно і сама скоро підеш за мною — вигризуть!

Майка. Ромене! Скажи, як другові: невже так скоро ти погасив, розбив ліхтар ленінізму, невже загубив ключик марксизму?

Ромен. Геть і ти! Гетьте! (Біжить).

З

Входить Гайка:

— Ну, як?

М а й к а. Не хоче й слухати.

Гайка. Та-ак. А мені оце знов чомусь згадалось детство. Певніш, не детство, а ті часи, коли я з ним в одній червоній сотні, а згодом в одному марксистському гуртку першого ступеня: капітал гризли. Він у кожушку і в кльоші, я в дамській хутровій шапці — романтики були! Правда, я Маркса тоді прокуняв (після роботи, уночі вчились), але він, Ромен, він його гриз... Так оце я думаю, а що, як справді він не так вже й помиляється? Га, Майко?

М а й к а. Ти це справді, Гайко?

Гайка. Справді. Вчора я з ним дискутував. А він показує мені на чергу по хліб і питає: коли до Жовтня кричали в чергах—"Хліба!" і йшли з червоним прапором — це була революція. А коли тепер крикнуть — "хліба!" і підуть з червоним прапором, то що це буде?

М а й к а. Ти сказав...

Гайка. Я нічого не сказав. Але після цього я почав думати.

М а й к а. Ти тільки почав думати? Г а й к а. Я почав думати, чи не напоролися ми, Майко? Майка. Давай подумаємо разом! Перевіримось! Зараз давай. Чого черги? Гайка. Ет!.. Залиш!

Майка. Ні, не залишу! Коли ти про це тільки почав думати. Чого черги? Гайка. Людей багато.

Майка. Без жартів, Гайко, чого черги? Гайка. Ну, хліба мало, хіба не знаєш? Майка. Чого мало?

Гайка (розсердившись). Село не продає! Чого не продає? Мартюк за нашу ціну не дає, ховає, середняк хитається, у незаможника в самого не вистачає, п'ять на п'ять — двадцять п'ять раз думав, знаю!

М а й к а. А як Ромен каже? Я питаю, як Ромен каже?

Гайка. У Мартюка нема, село бідне, вигибає.

Майка. Тепер питання — як дістати хліба?

Г а й к а. У Мартюка взяти. Не даватиме — довбні дати. У середняка — по-друзькому купити. Незаможникові — допомогти, не приставай, знаю.

М а й к а. А що Ромен пропонує, знаєш?

Гайка. У Мартюка силою не брати, ціну на хліб розв'язати, вільний базар дати.

Майка. Що далі?— кажемо ми.

Гайка. Що де оре одноосібна сошка, там хліба трошки. Треба, крім неї, радгоспним, —кошгосп'ним трактором, машинами. А щоб їх нафабрикувати, треба, не гаючись, реконструктувати всю нашу промисловість: металічну, хімічну, машиноробну. Яких машин нема — за кордоном купити й робити і щоб це все накрутити, вчасно пустити, то потрібен єдиний ключ: темп, ударний темп молота — невже ти думаєш, що я цього не знаю, Майко?

Майка. Що пропонує Ромен?

Гайка. Шляшок на індивідуальний плужок, очевидно, бо за колгосп, радгосп говорить неохотно. За ключ у нього — повільний ритм плужка,— бачу, чую, зна:о все це! Але як краще й легше досягти мети, Майко? Щоб не запоротися — от де заковика!

Майка. Ходімо за Роменом. Його шляшком, як ти кажеш. Це має бути що? Раз у кулака силою не взяти, ціну на хліб розв'язати...

Г а й к а. То він її вгору зразу пожене...

М а й к а. А щоб робітник спромігся купити?

Гайка. Треба й нам зарплату вгору погнати!..

М а й к а. А це значить?

Гайка. Треба й ціни на продукцію, на крам підняти...

М а й к а. А кулак — він класовий ворог наш, свої знов нажене... Хто кого тоді пережене? Хто кого? (З болем). І вийде знову: чого черги? — Хліба мало. Чого мало?— Село не продає. Чого не продає?— Кулак не дає. І вийде, що долю соціалізму кулак рішатиме — так?

Гайка (аж розсердився на себе). Та так його перетак, Майко, так! І годі! Майка. Подумай ще раз! Гайка. Геть його як клас. Майка. Тричі! Сім раз подумай! Гайка. І Ромена геть!

Майка (крізь сльози і посміх). А я вже подумала, що ти, Гайко, справді... Гайка. Що справді?

Майка (з тривогою і любов'ю йому в очі). Напоровся...

Гайка. Майко!.. Я... (Зворушений бере її за руки. Шукає найкращого слова). Майка. Ну що?

Г а й к а. З тобою я ніколи, барашко, не напорюся! Ніколи! Майка. Так? Гайка. Ніколи!

Майка. То йяз тобою! Ніколи!

Зворушені вкрай, дивляться одне одному в очі. І раптом цілуються. Просто й міцно. Надпоривно.

Гайка (надпоривно махнувши рукою). Хіба що на любов, Майко! М а й к а. На яку любов?

Гайка (ще раз махнувши рукою). Таки напоровся! (Біжить).

КАРТИНА ДЕВ'ЯТА

Ромен за містом. Один: — Глинища. Смітники. Собаки тягають падло. Куди це я зайшов. Ба! Я ж на прогулянці, а це край міста. Он цвинтар і поле. Заходить сонце. Воно грізно-червоне і страшне. Між ним і мною пролетів якийсь птах і тінь боляче ударила в голову. О, який великий, жахливий розлад в світі! Вічний розлад у світі! Так заговорив той, кого в жарт було названо романтиком,— писатиме далі майбутній поет-драматург. Вже тиждень чи не більше, як його всі відступились, обминаючи ногами, одбігають очима й з мільйона слів, що іноді просто кидають в повітря, йому — жодного. І разом з тим невидимо стежать,

мацають очима, ловлять кожний рух мій, кожне слово. Яка увага і яка самітність! — писатиме! А яка ж самітність глуха і темна! І світ, як опрічна камера, і я на ньому, як ув'язнений за суворою ізоляцією. Бунтуй тепер. Бунтуй, людино, вічно — все одно... північ, південь, захід, схід це, дивися,— стіни, а сонце — це лише очко в світовій камері! Самітність!.. Хіба що викликати хоч в уяві дівчину з околиці та поговорити з нею. Що вона скаже в уяві — дівчина з околиці? Потому Байдуха. В уяві... Добривечір, дівчино з околиці, хоч в уяві!

2

Дівчина з околиці. В руці пучок квітів: — Добривечір, Ромене!

Р о м е н. Як це ви не побоялися до мене в уяві ще вийти. Та ще й в уяві? Не в колективі?

Дівчина. Сьогодні в мене вихіддень. Була за містом. Уже додому верталась трамваєм. Дивлюсь — ви на глинищах. Що ви тут робите?

Р о м е н. Я? Іду й думаю.

Дівчина. Про що?

Ромен. Про самотність перших протестантів. Про птицю, що пролетіла між сонцем і мною. Про подібність світу з камерою, і сонця з очком тощо.

Дівчина. Ая оце ходила цілий день... просто за сонцем.

Р о м е н. Та що ви? І теж сама? Не в колективі? Інтересно. Що ж ви бачили?

Дівчина. Маніфестацію бачила, весілля на автомобілях, похорон, дітей з квітами, дівчину з щасливими очима, квіти на степу і вітра. За парком. Та якого! Поперекидав гусям їхніх маленьких гусеняток. Крику було. Потому бачила — сліпий просить милостині. Пробігають піонери з карнавками, пропонують значки на якусь там користь. Озивається сліпий: приколіть і мені! Прикололи. Дає гроші. Якась крамарка як взялась його за це лаяти. А він щасливий: а я хіба не громадянин СРСР? Як це прекрасно! І яка взагалі прекрасна річ життя, товаришу Ромене!

Ромен. Один розв'язує питання, що таке життя, а сам не живе, а другий живе і ніколи "е завдасть собі питання, що такте життя?

Дівчина. Хм... Що ж ви думаєте робити далі, наткнувшись на таку оказію? Ромен. Далі? Я піду далі.

Дівчина. Куди ще далі? Ви й так уже зайшли, дивіться куди!

Ромен. Я на смузі змички города з селом, дивіться! Скільки писали, говорили, шефствували, а на смузі цій, дивіться, ті ж глинища і ями, канави, цвинтарі, що й раніш були.

Дівчина. І жодних змін? Нічого нового? Ромен. Можливо, я сьогодні, як одинокий запитальний знак.

Дівчина. А знаєте, де стоять он ті семиповерхові будинки, отой скверик, або новобудова заводу?

Р о м е н. Як і ті он, що далі — на поганій нашій земній кулі.

Дівчина. На вчорашніх глинищах, от! Цілий ярок вже засипано! Не вірите? Я ж сама з околиці — знаю! І скоро засипемо, забудуємо всі ці глинища, канави, цвинтарі й тюрми, всю цю страшну смугу, що її викопав старий клас між городом і селом.

Р о м е н. А бачите — он-он над тими ж будинками місяць? Місяць-недобір? Мій сон, дивіться, справджується, значить, ваш — ні..-. Пам'ятаєте мій? Я ніби йду. А тепер я справді йду. Сам-один і знаю, що дорозі моїй не буде краю.

Дівчина. Пам'ятаю. Тільки ж вийшло навпаки: тоді ви у сні мене шукали, сьогодні я цілий день шукала вас. Ромен. Шукали? Дівчина. Так.

Р о м е н. А це було шукання, чи пошук?

Дівчина. Ромене, ви хворий. Вам треба відпочити.

Ромен. Де?

Дівчина. Де? Ну хоча б у мене. Просто — ляжете собі, заснете, відпочинете. У мене вам буде тихо й спокійно, хочете? Будильника я спиню. Потім напущу в кімнату сонця. Ви встанете, і всі ці настрої, глинища одійдуть, як сон. А потім на завод, до товаришів, удвох — здрастуйте!

Ромен. Це Майчина вам інструкція? Дівчина. Товаришу Ромене!

Ромен. Тоді за що ж така добрість і увага?.. За анкету? Анкета ж моя не конфета. Інтелігент навіть за соціальним походженням. Іней на скронях. Безкар'єрний, на партмежі стоящий романтик. А в часи жорстокої, що тепер, матеріальності, даром доброcті не чинять. За що ви? Хіба за ухил?

Дівчина. Можливо, це просто моя помилка. Романтична. Бо я теж романтична. Ромен. Ви? Дівчина. Я. Ромен. Хо-хо!..

Дівчина. Не хо-хо, а... З'явіть собі, сидить удосвіта дівчина і де б повторювати на свіжу голову "сопротивление материалов" — будує якийсь повітряний, більше,— якийсь сонячний химерний цех, з величезними скляними просвітами, під скляним дахом, з ластівками, квітниками, трохи не з вербами. А головне — з музикою. Уявіть — стоять робітники за верстатами, а навкруги музика. Отакий цех будує, а в дійсності ще доброї деталі зробити не може. Такої, щоб Трохимович не бурчав. Зорі на небі з сорому ховаються, небо червоніє, а вона будує. Цілі ж банди запитальних знаків з такими о кривулями — шаблонами, не бачить, будує.

Ромен. Нарешті!

Дівчина. Книжка з рук бу-бух. Заснула. Аж тут приходить на околицю чоловічок і, сміючись, почи"ає ту околицю трясти, як грушу. Люди лаються, собаки гавкають, а він собі сміється та трясе. І враження спросоння таке, що захоче той чоловічок, то з неба зорь натрусить, як

золотих груш. Або справді — візьме на плечі піаніно, вийде на степ і почне грати. Пам'ятаєте? Я й подумала, що на заводі, в роботі, в нашому колективі ви справді заграєте. Будете найдужчий.

Р о м е н. А вийшло?

Дівчина. Навпаки.

Ромен. Коли довелось потрясти партоколицю, щоб зтрусити з неї червоточінь, то вийшло?

Дівчина. Навпаки. Ви трохи не витрусили з наших рук регулятори. В роботі вийшло так, коли всі націлились на далеку мету, коли треба влучно попасти, ви давай усіх штовхати, трясти...

Ромен. Через мене ви псуєте деталі, звичайно. І сонячний цех не збудуєте, так?

Дівчина. А проте я на глинища не втечу і знаком питальним не стану. І хоч нехай там що, а деталь я таки зроблю. А щодо сонячного цеху, то наша дійсність сильніша за романтику навіть. Читали про Дніпрельстан?

Ромен. Ах, як це ідеологічно-витримано сказано! За це вам репертком обов'язково поставить літеру А. Ну а мені він поставить літеру З — заборонено. Але краще перейти через всю абетку од А до Я, ніж сидіти й повторювати одне А.

Дівчина. Мені важко це слухати.

Ромен. Я думаю.

Дівчина. Бо мені здається, що хто досяг літери З, той справді вийшов за межі партквитка. Р о м е н. З партквитка я виріс.

Дівчина. Той обов'язково дійде, переступить і через радянський кордон... Ромене, ви з фронту відступили, втекли бачите куди? На смітники. Справді, котитесь, як місяць той за кладовище. Мені чогось так важко. Мені плакати хочеться, як маленькій.

Ромен. Заграти вам?

Д і в ч и н а. Не грайте більше, бунтарику, на дуду, нехай я своє лихо забуду, бо зараз я, як та дівчинка маленька, що несла кухлик дорогий. Несла і впустила. Кухлик розбився.

Ромен. Дівчинка заплакала і стала просити боженьку стулити їй кухлик.

Дівчина (струсила сльози). Ні! Побігла до матері й каже: Мамо! Дай міцніший кухлик, бо цей розбився... (Струснула головою і пішла).

Ромен. І дівчина з околиці пішла,— писатиме далі майбутній. Кинула квіти, струсила сльози, тріпонула головою й пішла далі непереможно молода. Хороша дівчина!— бунтарику! Може, справді — не грай більше, бунтарику, на дуду, зійди з кону! Не впирайся! Не спинайся! Не бунтуй!.. Ні тріпону й я ще головою! Не здамся! Доведу, хто правий з нас! Доведу, хоч доведеться, може, довестися й кордону... Перейти кордон, подумай, брр... Бо хто ти справді? Хто? Початок бунту, чи кінець? Великий промежінь між двома днями, чи тарганова щілина між двома епохами? Хуте-нуте, як пишно я висловлююсь! Ніби й справді я герой Шекспірів, а не якогось там з наших, наприклад, Кулішів. І все ж таки: йти далі назад, стати, чи повернути вперед?.. Ось іде Байдух! В уяві йде чи ні, не знаю. Але куди мені йти, я в нього не спитаю. Здоров, скептику!

Б а й д у х. Здоров, романтику! Ромен. Куди це ти йдеш? Б а й д у х. А ти куди?

Ромен. А, бач, ішов і став. Скажи, Байдуше, коли піду далі, отак просто, буду йти без краю, то, як ти думаєш, куди я прийду?

Б а й д у х. Туди, звідки прийшов. Світ, як тобі відомо з географії, круглий, як дурень. І навіть той, хто його обходить кругом, не завжди стає розумнішим.

Ромен. Уявляю становище того, хто сидить на одному місці.

Байдух. Уяви собі — таких нема. Бо всі ми рухаємось. Навіть ідійоти, і ті вміють продвіигатися. Один, кажуть, Діоген, довго сидів у бочці, проте й він "є був іді-йотом.

Р о м е н. За твоєю круглою теорією виходить, що коли я вийшов із партії, то й повернуся в партію?

Байдух. Коли обійдеш світ кругом, то напевно, тільки з другого боку.

Р о м е н. А скажи, Байдуше, чого ти з такими думками сидиш в партії?

Б а й д у х. А того й сиджу, що знаю, що кращої не знайду, хоч і весь світ обійду, а в гіршу переходити не хочу.

Р о м е н. Ти ж скептик! Ти ж не віриш в наше будівництво, в соціалізм. У роботі стоїш осторонь. Ти ж просто відсиджуєшся чи то пак — одстоюєшся.

Байдух. Нічого подібного! Я, наприклад, вірю, що ми соціалізм збудуємо, А що ві-н вийде ;не такий, як думали і про який мріяли, то в діалектику я теж вірю. І що, який не вийде, однаково — колись його послідками буде світ палити свої печі так, як ми зараз палимо свої послідами кам'яного віку — і в це я вірю. Отже, як бачиш, я тричі в соціалізм вірю.

Ромен. Ну, з такою вірою, я думаю, ти теж уже вийшов за межі партквитка.

Байдух. Але ще партквиток не вийшов за межі моєї кишені.

Ромен. Навіть я б тебе вигнав за це зараз з партії. Негайно!

Байдух-. Ну що ж — і в це я вірю. Навіть більше — вірю, що мене й вигонять скоро. Обов'язково!

Ромен. Мені допіру сказали, що хто вийшов за межі партквитка, той обов'язково рДІйде, переступить і радянський кордон!

Б а й д у х. Коли він не спиниться за партквитком, коли піде далі, то це буде так.

Р о м е н. Ти думаєш піти далі?

Б а й д у х. Не думаю. А ти?

Ромен. Я піду далі, мій скептику.

Байд ух. Піти далі, романтику, це значить піти вже проти всього класу.

Ромен. Савонаролу спалив його клас.

Б а й д у х. Але Савонаролу за його ідеї зараз спалили б і ми!

Ромен. Дуже жаль, що за всю історію не спалено жодного скептика. Але од наших огнищ колись запалиться, загориться і скепсис. Хай живе вічний бунт! (Пішов).

Б а йду х. Трім-тірі-рі-льом... Я в цей бунт не вірю. Але піду й собі. Просто цікаво, що з нього вийде.

КАРТИНА ДЕСЯТА

У клубі.

Плакати німецькою, англійською французькою мовами: "Привіт дорогим гостям!" тощо. Збираються робітники. Вони допіру з роботи. Поспішають: "Хто приїхав? Кого тут зустрічати?"

Голос. Заходьте, заходьте, товариші!

Молодий робітник. Чужоземну робітничу делегацію зустріти треба. Німецьких, англійських, французьких товаришів. Читали про це в сьогоднішній газеті, Тарасовичу? Про склад делегації?

Тарасович. Ще як пив чай, то прочитав.

Молодий. А про наш цех прочитали?

Тарасович. Про ваш бабський цех мало інтересу-юся.

Молодий. Дарма, сьогодні наш цех виконав програму на всі 100 процентів.

Тарасович. На діти, чи на трактори?

Молодий. На трактори, браку менш за норму. Та й на діти не буде. Хіба що ви там щось стулите. (Побіг).

Тарасович (зачеплений). Хм-хм-хм!... Побачим, що далі у нас вийде...

Молодий (на ходу). 200 процентів! Тарасович. І побачим, що ви стулите. У мене таких, як ви, аж п'ятеро. Побачимо, що в тебе буде... Молодий (віддалік, вже не чуючи). 200 процентів!

2

Входить Трохимович. Тарасович (до Трохимовича). Невже цьому правда, що твої амазонки на 100 процентів сьогодні вигнались?

Трохимович (мовчки переждавши кількох дівчат). Факт!

Тарасович. А браку скільки?

Трохимович (одводить набік Тарасовича, виймає з бокової кишені пальта якусь річ, показує). Бачив коли?

Тарасович. Хм...

Трохимович. Можна на виставку?

Тарасович (роздивився). Хм — так.

Трохимович. Сама добилась. Без мене вже — себто без жодної інструкції... (Ховає деталь у бокову кишеню в пальті).

Тарасович. Чого ж ти такий після цього, ніби двой-ственний?

Трохимович. Недавно ж я на них гримав. І на партію — за молочний ряд тощо. Думав, що закопають. Та Гайка сказав: не закопають, аж поки не навчиш. А як вивчаться,— закопають. З плачем і квітами* а закопають. Дак я оце вийшов із заводу та й подумав: чи повернути зараз на кладовище, чи зайти в кооператив, купити ще одну деталь та з радості добре пообідати?

3

Біжить Гайка:

— Товариші! Приїхали! Ідуть сюди! Німецькі, англійські, французькі товариші! Троє з Рура, двоє з Гамбурга, один з Парижа і женщина з Манчестера, не забувай!

Тарасович. Гут-таг, геносе! Знаємо вже!

Гайка. Щоб не напоролися. А ви б ближче до трибуни, Трохимовичу, привіт гостям дати од старої робітничої гвардії.

Трохимович. Нехай вже молодші вітають. Та й утомився я... Г а й к а. На хвилиночку! Тарасовичу! Ближче!

4

Майка з делегацією. Майка (з трибуни). Є пропозиція.

Гостям перекладають кожному його мовою.

На президію обрати всіх наших гостей, од робітників нашого заводу — товаришів Гайку, Трохимовича, Тарасовича.

Оплески.

До президії підштовхують Тарасовича.

Товариші! Я думаю, порядок у нас буде такий: спочатку ми коротеньку складемо гостям рапортівку про наші труди й боротьбу, про наші хиби й досягнення, і зараз у завод, щоб товариші Е-се це реально відчули й побачили. Нема заперечень? Так ось — наш завод, товариші,

вже старенький. Ще в старого хазяїна кашляв. Під час громадянської війни од бурі й вітрів, без їжі й пиття був зовсім заслаб. Але ми його підвели. Стогнав він, кахикав, що ми йому реконструкцію трошки натемпили — і пішов. Тепер про наші труднощі кілька слів...

Ромен (десь ззаду. Голосно). А можна мені кілька слів гостям сказати? (Виходить наперед).

Майка. Про що?

Р о м е н. Ну що за цензорський перепит! Просто хочеться на цій міжнародній зустрічі про дещо сказати. Можна?

Майка. Про дещо не варто. Ти конкретніше — ти краще про труднощі та про хиби наші скажи — з твоєї спеціальності. Увага, товариші! Товариш Ромен скаже про наші труднощі й хиби.

Ромен. Товариші гості! У нас на зустрічах звикли такі промови казати, що за ними часто, як за лісом, ви нічого не побачите. Отож дозвольте прорубати мені перед вами дві-три просіки. Ви приїхали подивитися на наш будований соціалізм. Віддалеки це така прекрасна би річ і все ніби робиться рівно, але зблизу ви, придивившись, побачите жахливі нерівності.

Гості (закивали головами). О, ми бачимо. І це дуже добре. У вас робітник. О! І хто працює — стоїть високо, хто не працює — низько. Це дуже хороша нерівність. У нас навпаки — робітник стоїть дуже низько, і це нехороша нерівність. У вас учора 40 процентів, сьогодні сто процентів — це хороша нерівність, у нас навпаки — нехороша. О, ми дуже бачимо. Хороші нерівності.

М а й к а. Та погано, бачте, що дехто в нас на них спотикається.

Ромен (істерично). Аби ж дехто! Ціла країна! Спотикається. Учора було мило — сьогодня не стало. Мила нема! Без мила будуємо соціалізм. Доля жінки, правда, змінилась — то була прикута до печі, тепер до черги в це-ер-ках.

Гість. Was ist das — tsche-ret?

Ромен. Черги!

Другий. Que ce que sest tze-er-ca?

Ромен. Це-ер-ка. Бракує всього! Мало! Тісно! Дорого! Все у нас дороге, крім людського життя. Атрофуються вищі почуття: згорів робітник — цех працював, привезли махорку — збігся весь цех. Далі кілька слів про наші досягнення. Коротко. Вони у нас великі й високі, але їх, по суті, нема. Це парадокс, але це так. Наші досягнення — це великі споруди, вони — як єгипетські піраміди, але користі з них, як з єгипетських пірамід. Я скінчив.

Майка. Він скінчив. Більшого за свої єгипетські піраміди, я думаю, він уже не скаже. Він своє скінчив. Ну, а ми своє продовжимо.

Трохимович. Дозвольте мені слово, бо я... Я не можу на таку річ собі промовчати. Мило справді, товариші, було, раз не стало. То ми подумали: чи спочатку білі руки, чи чорний метал? Подумали міцно й ухвалили: буде метал, буде й мило, буде чорний, буде з чого й вимиватися, не буде — не буде й свого мила. І про чоботи невдоволення у нас було. То ми теж зважили — чоботи ва-жуща річ, але в одних чоботах до соціалізму не дійдеш Потрібні машини, трактори. То скоро в нас, товариші, буде більше тракторів, ніж у вашої буржуазії чобіт, я думаю. Далі про смерть Івановича. Нам партія наказала під час бою з коней не злазити, бо справді, коли злізеш,— то вже трудно буде вилізти. А що про женське питання, то я вже не можу равнодушно про це говорити. Немає змін! Та в мене он цілий бабський цех працює, а мене старим султаном дражнять!

Я на партію, товариші, гримав за молочний ряд і тощо. (До перекладачів) Тільки ви про молочний якось м'якіше товаришам перекладіть, хоч додайте — він у нас не такий вже й м'який. Я гримав, це була моя помилка, бо вийшла, перекладіть...

Та що там перекладати! Вийшло ось що, подивіться, ге-носи і камради! (Виймає з бокової кишені якусь металічну річ. Подає гостям на розгляд).

Г о с т і. O! Das ist ein Detail!

Трохимович. Так! Але скажіть, яка деталь?

Гості. Prachtvoll gemachtes Detail!

Трохимович. Вже чую — не те кажете!

Гості. O, ja! Prima Ausführung! De premiere gnabite!

Трохимович. Не вгадаєте. Женська деталь!

Гості. Comment!

Трохимович. Женська. Сам не вірив, що зробить Нилка. А вийшло, хоч зараз у Нью-Йорк на виставку. Як дитя, котре акуратне, так?! І сама добилась. Без мене вже, себто без жодної інструкції. Но за тебе (до Ромена) соромно й боляче... Де б допомагати, а ти скиглиш — піраміди. І хоч говориш ти з таким виглядом, ніби у тебе справді є щось вище за наше, якась ідея, якийсь мислен-ний секрет, насправді там горбата могила. Отож і по нашій дорозі горби та могили, цілі єгипетські піраміди з шкідливих слів навертаєш. Пішов би ти од нас краще геть! Не заважав би!

Майка. Ну, а про наші хиби та помилки я вже на заводі.

Ромен виходить, за ним Байдух.

Гість-Робітник. О, ми тепер ще раз чуємо і бачимо, як старий робітник у вас високо стоїть. Дуже високо. Але ми теж хочемо його підняти. Геносе! Камраде! Піднімайт Трохимовиття! Носіть його!

Гості підносять Трохлмовича на руках, а потім підкидають його.

Трохимович (раптом на руках). Ой! (Хапається рукою за груди). Ой, стривайте! Не треба! Серце!

Його обережно становлять на землю.

Гайка. Товариші! Ми забули, що Трохимович у нас в літах. І можна так напоротися..

Трохимович. Нічого, нічого... вже мені краще. Ведіть товаришів, мені вже краще.

Гайка, показавши Майці, щоб та вела делегацію, зостається коло Трохимовича. Самі.

Гайка. Може, лікаря, Трохимовичу, га?

Трохимович. Ху-х! (Виймає з пазухи пляшку горілки). Будь ти тричі проклята. По дорозі купив до обіду й забув, а як підкинули — чую — от-от випаде. Мировий же скандал, думаю. Осоромлю завод на весь світ... Так я на серце... Ху-х. Оце був би напоровся на весь світ. А все через деталь оту. Парадно, думалось, пообідати, з жінкою. Де б її тепер (на пляшку) подіти?

Гайка. В кишеню.

Трохимович. Ні!

Гайка. Пообідати ж парадно треба?

Трохимович. Другу куплю, а цю... К лихій годині. (Йде викидати пляшку).

КАРТИНА ОДИНАДЦЯТА

Ромен і Байдух ідуть. Видно кордон.

Б а й д у х. От і кордон. Ромен. Тихо! Невже це справді? Байдух. Справді. Ромен. Фізично?

Байдух. Фізично чи духовно — мала різниця. Ромен. Так скоро?

Байдух. Після промови на зустрічі, я думаю, сам кордон побіг до нас.

Ромен. Невже ми дійшли його?

Байдух. Факт. Досягли. Маємо, так би мовити, перше фактичне досягнення. От тільки погано, що мене на кашель бере, мабуть, продуло в хатинці, де ми ночували.

Ромен. Прекрасна хатинка була.

Байдух. Уже й прекрасна!

Ромен. Остання ж хатинка. І чудесна господиня!

Байдух. П'ятдесят чотири ж роки!

Р о м е н. А яка енергія! В личаках, в червоній хустці — членка сільсовету. Шістнадцяти років вийшла заміж. Чоловік пив і бив. Конем волочили жінок — таке було право. А тепер світу побачила. За цю власть душу свою віддам, як нам дали рівних прав — чув?

Б а й д у х. Це ж до чого ти?

Р о м е н. А до того, що чому я не такий? Чому я почуваю себе зараз таким нікчемним і старим? Байдух. Себто?

Ромен. Ще й тридцяти п'яти нема. Я кудись іду. Куди? Мені чомусь бринить старовинний вальсик. .Чого?

Згадується повітовий нардом, куди я юнаком ще бігав на шкільні танцвечірки. Нардом і годинник на стіні. З якої речі? Правда, я танцював там з дівчатами до зорі, правда, дівчатка завжди на годинник поглядали, а ми гукали — ще рано! Та що з цього? Що ми вже своє одтанцю-вали? Так? Дак чого ця жінка ще танцює, а я ні? Чого вона бринить сміхом, а я ні? Якийсь присмерк в очах. Фанера у вікнах. Десь човгає старий сторож-час. Годинник показує за чверть дванадцятої ночі. Мені сумно.

Байдух. Який сумний вічний бунт!

Ромен. Скажи, Байдуше, ми зараз переходимо кордон. Чи відходимо взагалі за кордон життя?

Б а й д у х. Я бачу, що твій бунт уже мертвіший за мій скепсис.

Ромен. Ми відходимо за кордон історії.

Байдух. Допіру тільки вплутались в цю історію.

Ромен. Ми відходимо. Але я ще крикну. (Сливе пошепки). Я ще крикну Майкам та Гайкам з кордону, що... Що може мій сумнів що-небудь та важить же у великому русі, га? Я крикну.

Байдух чхає. Ромен здригається,

Б а й д у х. Ні! Ти вже, бачу, не крикнеш.

Ромен. Так, Байдуше. Я вже не крикну. Я вже не можу крикнути.

Байдух. І не треба. Хто б не переходив, будь з якої сторони кордон завжди переходять тихо. Ходімо!

Ромен. Куди?

Б а й д у х. От тобі й маєш. Та куди ж? За кордон!

Пауза.

Ну?

Ромен. Перейти. Переступити. Утекти туди, щоб завтра тікати назад —чи варто?

Байдух. Сказано непогано. Але я вже не знаю, хто з нас романтик, а хто скептик.

Р о м е н. Ні! Я не перейду!..

Байдух. Вас іст дас? Перелам?

Ромен. Так!

Б алй д у х. Так скоро?

Ромен. Після промови на зустрічі, з'яви собі, сюди довела мене інерція вперта.

Байдух. Значить, зараз ще має бути сцена каяття? Ну пожалій хоч майбутню публіку.

454

Ромен. Годі нам мучити сучасну. Чи ти хочеш далі грати ролю опозиційного скептика? Ясно всім, що ми вже банкроти.

Байдух. Виходить, що мене до цієї межі приводить наш романтизм? ,

Р о м е н. Не всякий. До цієї межі привів мене мій дрібнобуржуазний романтизм.

Байдух. Пам'ятаєш свою першу промову на сходах? І мої репліки? Ти перший почав цю, як ти її називав тоді,— драматичну поему. Але треба, я думаю, зараз назвати її більш точно. Трагедія чи комедія це — визнач!

Ромен. Це просто діалоги про крах ідей, кажу, ж, дрібнобуржуазного бунтарика.

Байдух. Почав перший свою ролю, довів майже до межі, і на тобі — не хочеш кінчати.

Р о м е н. Я її кінчаю, слухай. Я не хочу далі грати ролю гучномовця од закутних, ворожих революції, сил. Я не хочу посилювати їхній шепіт і сичання. Я не хочу бути дисонансом, дудкою в індустріальній симфонії молодого класу. Я хочу повернутися до моєї першої й останньої партії.

Байдух. Не затягуй каяття! Тобі справді, може, лишилося п'ятнадцять хвилин, старий ти нікчемнику!

Ромен. Я хочу повернутися до партії, яка ще довго буде молодою, дужою, бойовою!

Байдух. Але вічно такою не буде!

Р о м е н. А як стане старою, то нехай цілує її майбутнє щасливе людство в сиве почесне волосся, знаю — косметики на її обличчі не буде!

Байдух. Амінь!

Ромен. Я скінчив.

Б а й д у х. Ти повернувся, а не скінчив. Доведеться, ма" буть, мені ці діалоги скінчати. (Виходить за кордон). Лівий Вартовий. Хто йде?
Байдуж. Свій!

Правий Вартовий. КДо ісігіе?

Байдух (завагався). Невже ж і цьому треба сказати, що свій? (Одна мить, іде далі. Але не через кордон, а між вартовими. Не просто, а зигзагами).

Вистріл з лівого — трах! Вистріл з правого — тах! Луна з лівого — ах! Луна з правого — ах! Байдул падає мертвий. Ромен біжить назад.

КАРТИНА ДВАНАДЦЯТА

Біля заводської брами. Воротар. Підходить Ромен:

— Я вернувся, Тарасовичу! Здрастуйте! Воротар. А хто ж ви такий, що вернувся? Ромен. Я?.. Хіба ви вже мене забули? Я той, що бунтувався тут у вас, знімав вічний бунт. Але я вернувся. Воротар. Що ж ви тепер робитимете у нас? Ромен. Буду за робітника. Воротар. А це жу вас вийде? Ромен. А що?

В о р отар. Інтелігенція з нашого брата-пролетаріата виходить, а от чи вийде пролетаріат з інтелігенції, от що? Перепустку маєте?

Ромен. Ні. Подзвоніть і скажіть, що я вернувся.

Воротар (у телефон). Тут прийшов до воріт... (До Ромена). Як вас на прізвище?

Ромен. Ромен.

Воротар. Прийшов до воріт Ромен, каже, що він вернувся. Просить пропустити. Яка буде директива? Значить, впустити чи ні? Я питаюсь, пропустити чи ні?

Ширма